РЭВІЗОР

КАМЕДЫЯ Ў ПЯЦІ ДЗЕЯХ

Не крыўдуй на люстра,
калі морда крывая.

Народная прыказка.

ДЗЕЮЧЫЯ АСОБЫ:

Антон Антонавіч Сквазнік-Дмуханоўскі, гараднічы.
Анна Андрэеўна, жонка яго.
Мар'я Антонаўна, дачка яго.
Лука Лукіч Хлопаў, наглядчык вучылішч.
Жонка яго.
Амос Фёдаравіч Ляпкін-Цяпкін, суддзя.
Арцемій Філіпавіч Земляніка, папячыцель богаўгодных устаноў.
Іван Кузьміч Шпекін, паштмейстар.
Пётр Іванавіч Добчынскі } гарадскія памешчыкі.
Пётр Іванавіч Бобчынскі } гарадскія памешчыкі.
Іван Аляксандравіч Хлестакоў, чыноўнік з Пецербурга.
Осіп, яго слуга.
Хрысціян Іванавіч Гібнер, павятовы лекар.
Фёдар Андрэевіч Люлюкоў } адстаўныя чыноўнікі, паважаныя асобы ў горадзе.
Іван Лазаравіч Растакоўскі } адстаўныя чыноўнікі, паважаныя асобы ў горадзе.
Сцяпан Іванавіч Каробкін } адстаўныя чыноўнікі, паважаныя асобы ў горадзе.
Сцяпан Ільіч Ухавёртаў, часны прыстаў.
Свістуноў } паліцэйскія.
Пугавіцын } паліцэйскія.
Дзяржыморда } паліцэйскія.
Абдулін, купец.
Феўронія Пятроўна Пашлёпкіна, слесарыха.
Жонка унцер-афіцэра.
Мішка, слуга гараднічага.
Слуга з шынка.
Госці-мужчыны, госці-жанчыны, купцы, мяшчане, прасіцелі.

ХАРАКТАРЫ І КАСЦЮМЫ

Заўвагі для паноў актараў

Гараднічы, пастарэўшы ўжо на службе і вельмі не дурны, пасвойму, чалавек. Хоць і хабарнік, але трымаецца вельмі саліднa; досыць сур'ёзны; крыху нават рэзанёр; гаворыць ні гучна, ні ціха, ні многа, ні мала. Яго кожнае слова значнае. Рысы твару яго грубыя і жорсткія, як ў кожнага, хто пачаў цяжкую службу з ніжэйшых чыноў. Пераход ад страху да радасці, ад нізасці да пыхлівасці досыць хуткі, як у чалавека з грубаразвітымі нахіламі душы. Ён апрануты, як звычайна, у сваім мундзіры з пятліцамі і ў батфортах са шпорамі. Валасы на ім стрыжаныя, з сівізною.

Анна Андрэеўна, жонка яго, правінцыяльная какетка, яшчэ не зусім пажылых гадоў, выхаваная напалову на раманах і альбомах, напалову на клопатах у сваёй кладавой і дзявочым пакоі. Вельмі цікаўлівая і пры выпадку выказвае ганарыстасць. Бярэ часамі ўладу над мужам, таму толькі, што той не ведае, што адказваць ёй. Але ўлада гэта пашыраецца толькі на дробязі і складаецца з вымоў і насмешак. Яна чатыры разы пераадзяваецца ў розныя сукенкі на працягу п'есы.

Хлестакоў, малады чалавек гадоў дваццаці трох, тоненькі, хударлявы; крыху прыдуркаваты і, як кажуць, без цара ў галаве. Адзін з тых людзей, якіх у канцылярыях называюць найпусцейшымі. Гаворыць і дзейнічае без усякага разумення. Ён не можа спыніць сталай увагі на якойнебудзь думцы. Гаворка яго адрывістая, і словы вылятаюць з вуснаў яго зусім нечакана. Чым больш той, хто выконвае гэтую ролю, пакажа шчырасці і прастаты, тым больш ён выйграе. Апрануты па модзе.

Осіп, слуга, такі, як звычайна бываюць слугі крыху пажылых гадоў. Гаворыць сур'ёзна; глядзіць крыху ўніз, рэзанёр і любіць сам сабе чытаць навучанні для свайго пана. Голас яго заўсёды амаль роўны, у размове з панам набывае суровы, адрывісты і крыху нават грубы характар. Ён разумнейшы за свайго пана і таму хутчэй дагадваецца, але не любіць шмат гаварыць і моўчкі чмут. Вопратка яго — шэры або сіні падношаны сюртук.

Бобчынскі і Добчынскі, абодва нізенькія, кароценькія, вельмі цікаўныя і надзвычай падобны адзін да другога. Абодва з невялікімі пузянятамі. Абодва гавораць скорагаворкай і надзвычай шмат дапамагаюць жэстамі і рукамі. Добчынскі крышку вышэйшы і сур'ёзнейшы за Бобчынскага, але Бобчынскі разбітнейшы і жвавейшы за Добчынскага.

Ляпкін-Цяпкін, суддзя, чалавек, які прачытаў пяць або шэсць кніг, і таму крыху вольнадумны. Ахвотнік вялікі на здагадкі, і таму кож-

наму слову свайму надае вагу. Той, хто яго іграе, павінен заўсёды захоўваць на твары сваім значную міну. Гаворыць басам, з прадаўгаватай расцяжкай, хрыпам і сапеннем, як старасвецкі гадзіннік, які раней шыпіць, а потым ужо б'е.

Земляніка, папячыцель богаўгодных устаноў, вельмі тоўсты, непаваротлівы і няспрытны чалавек, але пры ўсім тым пралаза і чмут. Вельмі паслужлівы і мітуслівы.

Паштмейстар, прастадушны да наіўнасці чалавек.

Іншыя ролі не патрабуюць асаблівых тлумачэнняў. Арыгіналы іх заўсёды амаль знаходзяцца перад вачамі.

Паны акторы асабліва павінны звярнуць увагу на апошнюю сцэну. Апошняе вымаўленае слова павінна зрабіць электрычнае патрасенне на ўсіх разам, раптоўна. Уся група павінна перамяніць становішча ў адзін момант. Гук здзіўлення павінен вырвацца ва ўсіх жанчын разам, як быццам з адных грудзей. Ад невыканання гэтых заўваг можа знікнуць увесь эфект.

ДЗЕЯ ПЕРШАЯ

Пакой у доме гараднічага.

З'ЯВА I

Гараднічы, папячыцель богаўгодных устаноў, наглядчык вучылішч, суддзя, часны прыстаў, лекар, два квартальныя.

Гараднічы. Я запрасіў вас, панове, для таго, каб сказаць вам вельмі непрыемную навіну. Да нас едзе рэвізор.

Амос Фёдаравіч. Як рэвізор?

Арцемій Філіпавіч. Як рэвізор?

Гараднічы. Рэвізор з Пецербурга, інкогніта. I яшчэ з сакрэтным прадпісаннем.

Амос Фёдаравіч. Вось табе на!

Арцемій Філіпавіч. Вось не было клопату, дык падай.

Лука Лукіч. Госпадзі божа, яшчэ і з сакрэтным прадпісаннем!

Гараднічы. Я нібы прадчуваў: сёння мне ўсю ноч сніліся нейкія два незвычайныя пацукі. Дапраўды, гэтакіх я ніколі не бачыў: чорныя, страшэнна вялікія! прышлі, панюхалі — і пайшлі прэч. Вось я вам прачытаю пісьмо, якое атрымаў я ад Андрэя Іванавіча Чмыхава, якога вы, Арцемій Філіпавіч, ведаеце. Вось што́ ён піша: «Любы друг, кум і дабрадзей» *(мармыча ўпоўголаса, прабягаючы хутка вачыма)* ...«і паведаміць табе». А! вось: «Спяшаюся між іншым паведаміць табе, што прыехаў чыноўнік з прадпісаннем аглядзець усю губерню і асабліва наш павет *(значна падымае палец угару)*. Я даве-

даўся пра гэта ад самых пэўных людзей, хоць ён выдае сябе за прыватную асобу. Паколькі я ведаю, што за табою, як за ўсякім, водзяцца грашкі, бо ты чалавек разумны і не любіш прапускаць таго, што плыве ў рукі...» *(спыніўшыся)* ну, тут свае... «то раю табе захоўваць асцярогу, бо ён можа прыехаць кожную гадзіну, калі толькі ўжо не прыехаў і не жыве дзе-небудзь інкогніта... Учарашняга дня я...» Ну, тут пайшлі ўжо справы сямейныя: «сястра Анна Кірылаўна прыехала да нас з сваім мужам; Іван Кірылавіч вельмі патаўсцеў і ўсё грае на скрыпцы...» і іншае, і іншае. Дык вось якая акалічнасць!

Амос Фёдаравіч. Так, акалічнасць такая незвычайная, проста незвычайна. Гэта нешта нездарма.

Лука Лукіч. Нашто-ж, Антон Антонавіч, чаму гэта? чаго да нас рэвізор?

Гараднічы. Чаго! Такі ўжо, мусіць, лёс! *(Уздыхнуўшы.)* Да гэтага часу, дзякаваць богу, падбіраліся да іншых гарадоў; цяпер прышла чарга і нашаму.

Амос Фёдаравіч. Я думаю, Антон Антонавіч, што тут тонкая і больш палітычная прычына. Гэта азначае вось што: Расія... так... хоча весці вайну, і міністэрыя, вось бачыце, і падаслала чыноўніка, каб даведацца, ці няма дзе здрады.

Гараднічы. Вунь куды хапіў! Яшчэ і разумны чалавек. У павятовым горадзе здрада! Што ён прыгранічны, ці што? Ды адгэтуль, хоць тры гады скачы, ні да якой дзяржавы не даедзеш.

Амос Фёдаравіч. Не, я вам скажу, вы не тое... Вы не... Начальства мае тонкія намеры: дарма, што далёка, а яно сабе матае на вус.

Гараднічы. Матае ці не матае, а я вас, панове, перасцярог. — Глядзіце! па сваёй часці я сякія-такія распараджэнні зрабіў, раю і вам. Асабліва вам, Арцемій Філіпавіч! Бясспрэчна, праезджы чыноўнік захоча перш за ўсё аглядзець падначаленыя вам богаўгодныя ўстановы — і таму вы зрабіце так, каб усё было прыстойна: каўпакі каб былі чыстыя і хворыя каб не падобны былі на кавалёў, як звычайна яны ходзяць пахатняму.

Арцемій Філіпавіч. Ну, гэта яшчэ нічога. Каўпакі, бадай, можна надзець і чыстыя.

Гараднічы. Так, і зноў-жа над кожным ложкам надпісаць па-латыні ці на іншай якой мове... гэта па вашай ужо часці, Хрысціян Іванавіч, — усякую хваробу: калі хто захварэў, якога дня і чысла... Не добра, што ў вас хворыя такі моцны тытунь кураць, што заўсёды пачынаеш чхаць, як увойдзеш. Ды і лепш, каб іх было менш: адразу палічаць за дрэнны догляд ці за няўмельства ўрача.

Арцемій Філіпавіч. О! наконт лекаў мы з Хрысціянам Іванавічам прынялі свае захады: чым бліжэй да натуры, тым лепш; лякарстваў дарагіх мы не ўжываем. Чалавек просты: калі памрэ, то і так памрэ, калі ачуняе, то і так ачуняе. Ды і Хрысціяну Іванавічу цяжка было-б з імі размаўляць: ён па-руску ні слова не ведае.

Хрысціян Іванавіч *(падае гук, часткова падобны на літару «і» і крыху на «е»)*.

Гараднічы. Вам таксама раіў-бы, Амос Фёдаравіч, звярнуць увагу на ўстановы. У вас там у пярэдняй, куды звычайна заходзяць прасіцелі, вартаўнікі завялі хатніх гусей з маленькімі гусянятамі, якія так і шныраюць пад нагамі. Яно, вядома, хатнюю гаспадарку заводзіць кожнаму пахвальна, і чаму-ж вартаўніку і не завесці яе? толькі, ведаеце, у такім месцы непрыстойна... я і раней хацеў вам на гэта заўважыць, але ўсё неяк забываўся.

Амос Фёдаравіч. А вось я іх сягоння-ж загадаю ўсіх забраць на кухню. Хочаце, прыходзьце абедаць.

Гараднічы. Апрача таго, дрэнна, што ў вас высушваецца ў самой установе ўсякая дрэнь, і над самай шафай з паперамі паляўнічы бізун. Я ведаю, вы любіце паляванне, але ўсё-ж на час лепш яго прыняць, а там, як праедзе рэвізор, бадай, можаце сабе зноў яго павесіць. Таксама засядацель ваш... ён, вядома, чалавек з ведамі, але ад яго такі пах, быццам ён толькі што вышаў з бровара — гэта таксама нядобра. Я хацеў даўно пра гэта сказаць вам, але быў, не помню, заняты нечым. Ёсць супроць гэтага сродкі, калі ўжо гэта сапраўды, як ён кажа, у яго прыродны пах. Можа яму параіць есці цыбулю, ці часнок, ці што-небудзь іншае. У гэтым выпадку можа дапамагчы рознымі медыкаментамі Хрысціян Іванавіч.

Хрысціян Іванавіч *(падае той-жа гук)*.

Амос Фёдаравіч. Не, гэта ўжо нельга выкараніць. Ён кажа, што ў дзяцінстве яго мамка ўшыбла, і з тае пары ад яго аддае крыху гарэлкай.

Гараднічы. Ды я так толькі заўважыў вам. Наконт-жа ўнутранага распараджэння і таго, што называе ў пісьме Андрэй Іванавіч грашкамі, я нічога не магу сказаць. Ды і дзіўна было-б гаварыць: няма чалавека, які-б за сабою не меў якіх-небудзь грахоў. Гэта ўжо самім богам так зроблена, і вальтэрыянцы дарэмна супроць гэтага гавораць.

Амос Фёдаравіч. Што-ж вы лічыце, Антон Антонавіч, грашкамі? Грашкі грашкам не роўны. Я гавару ўсім адкрыта, што бяру хабар, але чым хабар? гончымі шчанюкамі. Гэта зусім іншая справа.

Гараднічы. Ну, шчанюкамі ці яшчэ чым іншым — усёроўна хабар.

Амос Фёдаравіч. Ну, не, Антон Антонавіч. А вось, напрыклад, калі ў каго-небудзь шуба каштуе пяцьсот рублёў, ды жонцы шаль...

Гараднічы. Ну, а што з таго, што вы бераце хабар ганчымі шчанюкамі? Затое вы ў бога не верыце; вы ў царкву ніколі не ходзіце; а я па крайняй меры ў веры цвёрды і кожную нядзелю бываю ў царкве. А вы... О, я ведаю вас: вы калі пачнеце гаварыць пра стварэнне свету, проста валасы дубка становяцца.

Амос Фёдаравіч. Сам-жа сабою дайшоў, сваім розумам.

Гараднічы. Ну, у іншым выпадку шмат розуму горш, чым-бы яго зусім не было. Урэшце, я так толькі ўпамянуў пра павятовы суд; а па праўдзе сказаць, наўрад ці хто калі-небудзь загляне туды: гэта ўжо такое зайздроснае месца, сам бог яго засцерагае. А вось вам, Лука Лукіч, як наглядчыку навучальных устаноў, трэба паклапаціцца асабліва наконт настаўнікаў. Яны людзі, вядома, вучоныя і выхоўваліся ў розных калегіях, але маюць вельмі дзіўныя ўчынкі, натуральна неадлучныя ад вучонага звання. Адзін з іх, напрыклад, вось гэты, што мае тоўсты твар... не ўспомню яго прозвішча, ніяк не можа абыйсціся без таго, каб, узышоўшы на кафедру, не зрабіць грымасу. Вось гэтак *(робіць грымасу)*. І потым пачне рукою з-пад гальштука прасаваць сваю бараду. Вядома, калі ён вучню састроіць такую морду, дык яно яшчэ нічога: можа, яно там і трэба так, пра гэта я не магу меркаваць; але вы самі падумайце, калі ён зробіць гэта наведвальніку — гэта можа быць вельмі дрэнна: пан рэвізор ці іншы хто можа прыняць гэта на свой кошт. З гэтага чорт ведае што можа выйсці.

Лука Лукіч. Што-ж мне з ім рабіць? Я ўжо некалькі разоў яму казаў: вось яшчэ гэтымі днямі, калі зайшоў быў у клас наш прадвадзіцель, ён састроіў такую морду, якой я ніколі яшчэ не бачыў. Ён-то яе зрабіў ад добрага сэрца, а мне вымова: чаму вольнадумныя мыслі ўнушаюцца юнацтву.

Гараднічы. Тое-ж самае павінен я вам сказаць і пра настаўніка па гістарычнай часці. Ён вучоная галава — гэта відаць, і ведаў нахапаў процьму, але толькі выкладае з такім запалам, што сам сябе не памятае. Я раз слухаў яго: ну, пакуль гаварыў аб асірыянах і вавілонянах — яшчэ нічога, а як дабраўся да Аляксандра Македонскага, то я не магу вам сказаць, што з ім зрабілася. Я думаў, што пажар, далібог! збег з кафедры і, колькі сілы ёсць, бразь крэслам аб падлогу.

Яно, вядома, Аляксандр Македонскі герой, але нашто-ж крэслы ламаць? ад гэтага страта казне.

Лука Лукіч. Так, ён гарачы, я яму гэта некалькі разоў ужо заўважаў... Кажа: «Ях хочаце, для навукі я жыцця не пашкадую».

Гараднічы. Так, такі ўжо недаступны ўразуменню закон лёсу: разумны чалавек або п'яніца, або морду такую састроіць, што хоць святых вынось.

Лука Лукіч. Не дай бог служыць па вучонай часці, усяго баішся. Кожны ўмешваецца, кожнаму хочацца паказаць, што ён таксама разумны чалавек.

Гараднічы. Гэта-б яшчэ нічога. Інкогніта праклятае! Раптам загляне: «А, вы тут, галубчыкі! А хто», скажа, «тут суддзя?», «Ляпкін-Цяпкін». «А падаць сюды Ляпкіна-Цяпкіна! а хто папячыцель богаўгодных устаноў?» «Земляніка». «А падаць сюды Земляніку!» Вось што дрэнна.

З'ЯВА II

Тыя-ж і паштмейстар.

Паштмейстар. Растлумачце, панове, што, які чыноўнік едзе?

Гараднічы. А вы хіба не чулі?

Паштмейстар. Чуў ад Пятра Іванавіча Бобчынскага. Ён толькі што быў у мяне ў паштовай канторы.

Гараднічы. Ну, што? як вы думаеце пра гэта?

Паштмейстар. А што думаю?—вайна з туркамі будзе.

Амос Фёдаравіч. У адно слова! я сам тое самае думаў.

Гараднічы. Так, абодва пальцам у неба папалі!

Паштмейстар. Праўда, вайна з туркамі. Гэта ўсё француз гадзіць.

Гараднічы. Якая вайна з туркамі! проста нам дрэнна будзе, а не туркам. Гэта ўжо вядома: у мяне пісьмо.

Паштмейстар. А калі так, то не будзе вайны з туркамі.

Гараднічы. Ну, што-ж, як вы, Іван Кузьміч?

Паштмейстар. Ды што я? Як вы, Антон Антонавіч?

Гараднічы. Ды што я? страху то няма, а так крышку... Купецтва ды абываталі мяне непакояць. Кажуць, што я ім солана прышоўся, а я вось, дальбог, калі і ўзяў з каго, дык без усякай нянавісці. Я нават думаю *(бярэ яго пад руку і адводзіць убок)*, я нават думаю, ці не было на мяне якога даносу. Чаго-ж бо да нас рэвізор? Слухайце, Іван Кузьміч, ці нельга вам, для агульнай нашай карысці, кожнае пісьмо, якое прыбывае да вас у паштовую кантору, уваходзячае і выходзячае, ве-

даеце, гэтак крышку распячатаць і прачытаць: ці няма ў ім якога-небудзь данясення або проста перапіскі. Калі няма, то можна зноў запячатаць; урэшце, можна нават і так аддаць пісьмо, распячатанае.

П а ш т м е й с т а р. Ведаю, ведаю... Гэтаму не вучыце, гэта я раблю не то, каб для перасцярогі, а больш з цікаўнасці: смерць люблю даведацца, што ёсць новае на свеце. Я вам скажу, што гэта вельмі цікавае чытво! іншае пісьмо з асалодай прачытаеш: так апісваюцца розныя пасажы... а павучальнасць якая... Лепш чым у «Маскоўскіх Ведамасцях».

Г а р а д н і ч ы. Ну што-ж, скажыце: нічога не чыталі пра якога-небудзь чыноўніка з Пецербурга?

П а ш т м е й с т а р. Не, пра пецербургскага нічога няма, а пра кастрамскіх і саратаўскіх шмат гаворыцца. Шкада, аднак-жа, што вы не чытаеце пісем: ёсць цудоўныя мясціны. Вось нядаўна адзін паручык піша прыяцелю і апісаў бал у самым вясёлым... вельмі, вельмі хораша: «Жыццё маё, мілы друг, цячэ», кажа, «у эмпірэях: паненак шмат, музыка грае, штандарт скача...» з вялікім, з вялікім пачуццём апісаў. Я наўмысне пакінуў яго ў сябе. Хочаце, прачытаю?

Г а р а д н і ч ы. Ну цяпер не да таго. Дык зрабіце ласку, Іван Кузьміч: калі выпадкам трапіцца скарга ці данясенне, дык без ніякіх разважанняў затрымлівайце.

П а ш т м е й с т а р. З вялікай прыемнасцю.

А м о с Ф ё д а р а в і ч. Глядзіце, пападзе вам калі-небудзь за гэта.

П а ш т м е й с т а р. Ах, бацюхны!

Г а р а д н і ч ы. Нічога, нічога. Іншая справа, каб вы з гэтага публічнае што-небудзь зрабілі, а гэта-ж справа сямейственная.

А м о с Ф ё д а р а в і ч. Так, нядобрая справа заварылася! А я, прызнаюся, ішоў быў да вас, Антон Антонавіч, з тым, каб пачаставаць вас сабачанём. Родная сястра таму сабаку, якога вы ведаеце. Вы-ж чулі, напэўна, што Чэптовіч з Вархавінскім распачалі суцяжніцтва, і цяпер мне раскоша: палюю зайцоў на землях і ў аднаго і ў другога.

Г а р а д н і ч ы. Бацюхны, не мілы мне цяпер вашы зайцы. У мяне інкогніта праклятае сядзіць у галаве. Так і чакаеш, што вось адчыняцца дзверы — і шасць...

З'ЯВА III

Т ы я-ж, Б о б ч ы н с к і і Д о б ч ы н с к і (абодва ўваходзяць засопшыся).

Б о б ч ы н с к і. Надзвычайная падзея!

Д о б ч ы н с к і. Нечаканая навіна!

Усе. Што? што такое?

Добчынскі. Непрадбачаная справа: прыходзім у гасцініцу...

Бобчынскі (*перабіваючы*). Прыходзім з Пятром Іванавічам у гасцініцу...

Добчынскі (*перабіваючы*). Э, дазвольце-ж, Пётр Іванавіч, я раскажу.

Бобчынскі. Э, не, дазвольце ўжо я... дазвольце, дазвольце... вы ўжо і складу такога не маеце...

Добчынскі. А вы саб'ецеся і не прыпомніце ўсяго.

Бобчынскі. Прыпомню, далібог, прыпомню. Ужо не перашкаджайце, няхай я раскажу, не перашкаджайце! Скажыце, панове, зрабіце ласку, каб Пётр Іванавіч не перашкаджаў.

Гараднічы. Ды гаварыце, богам прашу, што такое? У мяне сэрца не на месцы. Сядайце, панове! вазьміце крэслы! Пётр Іванавіч, вось вам крэсла! (*Усе садзяцца вакол абодвух Пятроў Іванавічаў.*) Ну, што, што такое?

Бобчынскі. Дазвольце, дазвольце: я ўсё па парадку. Як толькі меў я прыемнасць выйсці ад вас пасля таго, як вы занепакоіліся атрыманым пісьмом, так — дык я тады-ж забег... ужо, калі ласка, не перабівайце, Пётр Іванавіч. Я ўжо ўсё, усё, усё ведаю. Дык я, вось бачыце, забег да Каробкіна. А не застаўшы Каробкіна дома, завярнуў да Растакоўскага, а не застаўшы Растакоўскага, зайшоў вось да Івана Кузьміча, каб сказаць яму пра атрыманую вамі навіну, ды, ідучы адтуль, сустрэўся з Пятром Іванавічам.

Добчынскі (*перабіваючы*). Каля будкі, дзе прадаюцца пірагі.

Бобчынскі. Каля будкі, дзе прадаюцца пірагі. Так, сустрэўшыся з Пятром Іванавічам, і кажу яму: «Ці чулі вы пра навіну, якую атрымаў Антон Антонавіч з вернага пісьма?» А Пётр Іванавіч пачулі ўжо пра гэта ад ключніцы вашай Аўдоцці, якая, не ведаю чаго, была паслана да Філіпа Антонавіча Пачачуева.

Добчынскі (*перабіваючы*). Па бачурку для французскай гарэлкі.

Бобчынскі (*адводзячы яго рукі*). Па бачурку для французскай гарэлкі. Вось мы і пайшлі з Пятром Іванавічам да Пачачуева... Ужо вы, Пётр Іванавіч... гэнтае... не перабівайце, калі ласка, не перабівайце!.. Пайшлі да Пачачуева, ды на дарозе Пётр Іванавіч кажа: «Зойдзем», кажа, «у шынок. У жываце ў мяне... ад ранку я нічога не еў, дык у жываце ў мяне дрыгаценне...» так, у жываце, значыць, у Пятра Іванавіча... «А ў шынок», кажа, «прывезлі цяпер свежай сёмгі,

дык мы закусім». Толькі што мы ў гасцініцу, як раптам малады чалавек...

Д о б ч ы н с к і *(перабіваючы)*. Не брыдкі з выгляду, у партыкулярным адзенні...

Б о б ч ы н с к і. Не брыдкі з выгляду, у партыкулярным адзенні, ходзіць гэтак па пакоі, і на твары гэтакая развага, фізіяномія... учынкі, і тут *(круціць рукою каля лба)* шмат, шмат усяго. Я нібы прадчуваў і кажу Пятру Іванавічу: «Тут нешта нездарма». Так. А Пётр Іванавіч ужо мігнуў пальцам і падазваў шынкара, шынкара Уласа: у яго жонка тры тыдні таму назад нарадзіла, і такі бойкі хлопчык, будзе таксама, як і бацька, шынок трымаць. Падазваўшы Уласа, Пётр Іванавіч узяў ды запытаўся ў яго ціхенька: «Хто», кажа, «гэты малады чалавек?», а Улас узяў ды адказаў на гэта: «Гэта», кажа... Э — не перабівайце, Пётр Іванавіч, калі ласка, не перабівайце; вы не раскажаце, далібог, не раскажаце: вы шапяляеце; у вас, я ведаю, адзін зуб у роце са свістам... «Гэта», кажа, «малады чалавек, чыноўнік», так-с, «едзе з Пецербурга, а па прозвішчу», кажа, «Іван Аляксандравіч Хлестакоў-с, а едзе», кажа, «у Саратаўскую губерню і», кажа, «вельмі дзіўна сябе атэстуе: другі ўжо тыдзень жыве, з шынка не едзе, бярэ ўсё напавер і ні капейкі не хоча плаціць». Як сказаў ён гэта, мне тут сам бог вочы адкрыў. «Э!» кажу я Пятру Іванавічу...

Д о б ч ы н с к і. Не, Пётр Іванавіч, гэта я сказаў: «Э!»

Б о б ч ы н с к і. Спачатку вы сказалі, а потым і я сказаў. «Э!» сказалі мы з Пятром Іванавічам, «а з якой прычыны сядзець яму тут, калі дарога яму ляжыць у Саратаўскую губерню?» Так-с! А вось ён і ёсць гэты чыноўнік.

Г а р а д н і ч ы. Хто, які чыноўнік?

Б о б ч ы н с к і. Чыноўнік, аб якім мелі ласку атрымаць паведамленне, рэвізор.

Г а р а д н і ч ы *(са страхам)*. Што вы, бог з вамі! гэта не ён.

Д о б ч ы н с к і. Ён! і грошай не плаціць, і не едзе. Каму-ж быць, як не яму? І падарожная прапісана ў Саратаў.

Б о б ч ы н с к і. Ён, ён, далібог, ён... Такі наглядальны: усё аглядзеў. Убачыў, што мы з Пятром Іванавічам елі сёмгу, — больш таму, што Пётр Іванавіч наконт свайго жывата... так, дык ён і ў талеркі нам заглянуў. Мяне так і праняло страхам.

Г а р а д н і ч ы. Госпадзі, памілуй нас, грэшных! Дзе-ж ён там жыве?

Д о б ч ы н с к і. У пятым нумары, пад усходкамі.

Б о б ч ы н с к і. У тым самым нумары, дзе ў прошлым годзе пабіліся праезджыя афіцэры.

Г а р а д н і ч ы. І даўно ён тут?

Добчынскі. А тыдні два ўжо. Прыехаў на Васілія Егіпцяніна.

Гараднічы. Два тыдні! *(Убок.)* Бацюхны, сватухны! Выносьце, святыя ўгоднікі! За гэтыя два тыдні адхвастана унцер-афіцэрская жонка! Арыштантам не выдавалі правізіі! На вуліцах бязладдзе, бруд! Ганьба! сарамата! *(Хапаецца за галаву.)*

Арцемій Філіпавіч. Што-ж, Антон Антонавіч? — ехаць парадам у гасцініцу.

Амос Фёдаравіч. Не, не. Наперад пусціць галаву, духавенства, купецтва; вось і ў кнізе «Дзяянні Іаана Масона»...

Гараднічы. Не, не; дазвольце ўжо мне самому. Бывалі цяжкія выпадкі ў жыцці, абыходзілася добра, яшчэ нават і дзякуй меў, а ну-ж, бог вынесе і цяпер. *(Звяртаючыся да Бобчынскага.)* Вы кажаце, ён малады чалавек?

Бобчынскі. Малады, гадоў дваццаць тры ці чатыры з нечым.

Гараднічы. Тым лепш: маладога хутчэй пранюхаем. Бяда, калі стары чорт; а малады — увесь наверсе. Вы, панове, падрыхтоўвайцеся па сваёй часці, а я адпраўлюся сам, або вось хоць з Пятром Іванавічам, прыватна, для прагулкі, наведацца, ці не церпяць падарожныя непрыемнасцей. Гэй, Свістуноў!

Свістуноў. Што загадаеце?

Гараднічы. Ідзі зараз-жа па часнага пристава; ці не, ты мне патрэбен. Скажы там каму-небудзь, каб як мага хутчэй да мяне часнага пристава, і прыходзь сюды. *(Квартальны бяжыць спехам.)*

Арцемій Філіпавіч. Хадзем, хадзем, Амос Фёдаравіч! Сапраўды можа здарыцца бяда.

Амос Фёдаравіч. Ды вам чаго баяцца? Каўпакі чыстыя надзеў на хворых, ды і канцы ў ваду.

Арцемій Філіпавіч. Якое каўпакі! Хворым загадана габерсуп даваць, а ў мяне па ўсіх калідорах дае такая капуста, што сцеражы толькі нос.

Амос Фёдаравіч. А я наконт гэтага спакойны. Сапраўды, хто зойдзе ў павятовы суд? А калі і загляне ў якую-небудзь паперу, дык ён жыццю не будзе рад. Я вось пятнаццаць ужо гадоў сяджу на судзейскім крэсле, а як углыблюся іншы раз у запіску — а! толькі рукой махну. Сам Саламон не разбярэ, што ў ёй праўда, а што няпраўда. *(Суддзя, папячыцель богаўгодных устаноў, наглядчык вучылішч і паштмейстар выходзяць і ў дзвярах сутыкаюцца з квартальным, які варочаецца назад.)*

З'ЯВА IV

Гараднічы, Бобчынскі, Добчынскі і квартальны.

Гараднічы. Штò, дрожкі там стаяць?

Квартальны. Стаяць.

Гараднічы. Ідзі на вуліцу... або не, пастой! ідзі прынясі... Ды дзе-ж другія? няўжо ты толькі адзін? я-ж загадваў, каб і Прохараў быў тут. Дзе Прохараў?

Квартальны. Прохараў у часным доме, ды толькі да справы не можа быць ужыты.

Гараднічы. Як так?

Квартальны. Ды так: прывезлі яго раніцой мярцвецкі. Вось ужо два цэбры вады вылілі, да гэтага часу на працверазіўся.

Гараднічы *(хапаецца за галаву)*. Ах, божа мой, божа мой! Ідзі хутчэй на вуліцу, ці не, бяжы раней у пакой, чуеш! і прынясі адтуль шпагу і новы капялюш. Ну, Пётр Іванавіч, паедзем.

Бобчынскі. І я, і я... дазвольце і мне, Антон Антонавіч!

Гараднічы. Не, не, Пётр Іванавіч, нельга, нельга! Нязручна, ды і на дрожках не змесцімся.

Бобчынскі. Нічога, нічога, я так: пяшэчкам, пяшэчкам пабягу за дрожкамі. Мне-б толькі крышку ў шчылінку, у дзверы гэтак паглядзець, як у яго гэтыя манеры...

Гараднічы *(беручы шпагу, квартальнаму)*. Бяжы зараз-жа вазьмі дзесяцкіх, ды няхай кожны з іх возьме... Эх, шпага як падрапалася! пракляты купчык Абдулін — бачыць, што ў гараднічага старая шпага, не прыслаў новай. О, хітры народ! А так, шэльмы, я думаю, там ужо просьбы з-пад крыса і рыхтуюць. Няхай кожны возьме ў рукі па вуліцы, — чорт вазьмі, па вуліцы, — па мятле, і каб вымелі ўсю вуліцу, штò ідзе да шынка, ды каб вымелі чыста... Чуеш! Ды глядзі: ты! ты! я ведаю цябе: ты там кумішся ды крадзеш у халявы сярэбраныя лыжачкі, — глядзі, у мяне вуха востра!.. Штó ты зрабіў з купцом Чарняевым — га? Ён табе на мундзір даў два аршыны сукна, а ты згроб увесь скрутак. Глядзі! не па чыну бярэш! Ідзі!

З'ЯВА V

Тыя-ж і часны прыстаў.

Гараднічы. А, Сцяпан Ільіч! Скажыце, калі ласка: дзе гэта вы прапалі? На што гэта падобна?

Часны прыстаў. Я быў вось тут за варотамі.

Г а р а д н і ч ы. Ну, слухайце-ж, Сцяпан Ільіч! Чыноўнік з Пецербурга прыехаў. Як вы там распарадзіліся?

Ч а с н ы п р ы с т а ў. Ды так, як вы загадвалі. Квартальнага Пугавіцына я паслаў з дзесяцкімі падчышчаць тратуар.

Г а р а д н і ч ы. А Дзяржыморда дзе?

Ч а с н ы п р ы с т а ў. Дзяржыморда паехаў на пажарнай трубе.

Г а р а д н і ч ы. А Прохараў п'яны?

Ч а с н ы п р ы с т а ў. П'яны.

Г а р а д н і ч ы. Як-жа вы гэта так дапусцілі?

Ч а с н ы п р ы с т а ў. Ды бог яго ведае. Учарашняга дня здарылася за горадам бойка, — паехаў туды для парадку, а вярнуўся п'яны.

Г а р а д н і ч ы. Слухайце-ж, вы зрабіце вось што: квартальны Пугавіцын... ён высокага росту, дык няхай стаіць для добрага ладу на мосце. Ды раскідаць хуценька стары плот, што каля шаўца, і паставіць саламяную веху, каб было падобна на пларіроўку. Яно чым больш ломкі, тым больш азначае дзейнасці градаправіцеля. Ах, божа мой, я і забыўся, што каля таго плоту навалена на сорак фурманак усялякага смецця. Што гэта за паганы горад: толькі дзе-небудзь пастаў які-небудзь помнік ці проста плот, чорт іх ведае адкуль і нанясуць усякай дрэні! *(Уздыхае.)* Ды калі прыезджы чыноўнік будзе пытацца ў службы: ці задаволены? — каб адказвалі: «усім задаволены, ваша благароддзе», а каторы будзе незадаволены, то яму пасля дам такога незадавалення... О, ох, хо, хо, х! грэшны, шмат у чым грэшны. *(Бярэ замест капелюша футляр.)* Дай, божа, толькі, каб сышло з рук хутчэй, а там я пастаўлю ўжо такую свечку, якой яшчэ ніхто не ставіў: на кожную шэльму купца налажу даставіць па тры пуды воску. О, божа мой, божа мой! едзем, Пётр Іванавіч! *(Замест капелюша хоча надзець папяровы футляр.)*

Ч а с н ы п р ы с т а ў. Антон Антонавіч, гэта каробка, а не капялюш.

Г а р а д н і ч ы *(кідаючы каробку)*. Каробка, дык каробка. Чорт з ёй! Ды калі запытаюць, чаму не збудавана царква пры богаўгоднай установе, на якую назад таму пяць год была асігнавана сума, дык не забыцца сказаць, што пачала будавацца, але згарэла. Я аб гэтым і рапарт прадстаўляў. А то яшчэ хто-небудзь, забыўшыся, здуру скажа, што яна і не пачыналася. Ды сказаць Дзяржымордзе, каб не вельмі даваў волі кулакам сваім; ён для парадку ўсім ставіць ліхтары пад вачамі — хто вінават і хто невінават. Едзем, едзем, Пётр Іванавіч! *(Выходзіць і варочаецца.)* Ды не выпускаць салдат на

вуліцу без усяго: гэта паганая гарніза надзене толькі зверху кашулі мундзір, а ўнізе нічога няма.

(Усе выходзяць.)

З'ЯВА VI

Анна Андрэеўна і Мар'я Антонаўна ўбягаюць на сцэну.

Анна Андрэеўна. Дзе-ж, дзе яны? Ах, божа мой!.. *(Адчыняе дзверы.)* Муж! Антоша! Антон! *(Гаворыць хутка.)* А ўсё ты, а ўсё праз цябе. І пайшла капацца: «я шпілечку, я касыначку». *(Падбягае да акна і крычыць.)* Антон, куды, куды? Штó, прыехаў? рэвізор? з вусамі! з якімі вусамі?

Голас гараднічага. Пасля, пасля, матухна!

Анна Андрэеўна. Пасля? вось навіна, пасля! Я не хачу пасля... Мне толькі адно слова: што ён, палкоўнік? Га? *(Зняважліва.)* Паехаў! Я табе ўспомню гэта! А ўсё гэта: «Маменька, маменька, пачакайце, зашпілю ззаду касынку; я зараз». Вось табе і зараз! Вось табе нічога і не ўведалі! А ўсё праклятае какецтва; пачула, што паштмейстар тут, і давай перад люстэркам выкручвацца: і з таго боку, і з гэтага боку падыйдзе. Уяўляе, што ён за ёю валочыцца, а ён проста табе строіць грымасу, калі ты адвернешся.

Мар'я Антонаўна. Ды што-ж рабіць, маменька? Усёроўна: праз дзве гадзіны мы ўсё ўведаем.

Анна Андрэеўна. Праз дзве гадзіны! шчыра дзякую. Вось адказала, зрабіла ласку! Як ты не здагадалася сказаць, што праз месяц яшчэ лепш можна ўведаць. *(Звешваецца ў акно.)* Гэй, Аўдоцця! Га? што, Аўдоцця, ты чула там, прыехаў нехта... Не чула? Дурная якая! Махае рукамі? Няхай махае, а ты ўсё-б такі распыталася ў яго. Не магла гэтага ўведаць! у галаве глупства, усё жаніхі сядзяць. Га? хутка паехалі! ды ты-б пабегла за дрожкамі. Ідзі, ідзі, зараз-жа! Чуеш, пабяжы, распытайся, куды паехалі; ды распытайся як мае быць, штó за прыезджы, які ён, чуеш? паглядзі ў шчылінку і ўведай усё, і вочы якія: чорныя ці не, і ў момант варочайся назад, чуеш? Хутчэй, хутчэй, хутчэй, хутчэй! *(Крычыць датуль, пакуль не апускаецца заслона. Так заслона і закрывае іх абодвух, як яны стаяць ля акна.)*

ДЗЕЯ ДРУГАЯ

Маленькі пакой у гасцініцы. Пасцель, стол, чамадан, парожняя бутэлька, боты, шчотка для адзення і іншае.

З'ЯВА I

Осіп (*ляжыць на панавай пасцелі*). Чорт-бы яго ўзяў, есці так хочацца, і ў жываце траскатня такая, як быццам цэлы полк затрубіў у трубы. Вось, не даедзем дадому, дый годзе! штó ты будзеш рабіць? Другі месяц пайшоў, як ужо з Піцера! Прафінціў дарогаю грошыкі галубчык, цяпер сядзіць і хвост падцісну́ў, і не гарачыцца. А хапіла-б, і вельмі-б хапіла на прагоны; не, бачыш ты, трэба ў кожным горадзе паказаць сябе. (*Перадражнівае яго.*) «Гэй, Осіп, ідзі, паглядзі пакой, лепшы, ды абед вазьмі самы лепшы: я не магу есці дрэннага абеду, мне трэба лепшы абед». Добра, каб было сапраўды што-небудзь людскае, а то-ж елістрацішка просты. З праезджым знаёміцца, а потым у карцішкі — вось табе і дагуляўся! Эх, абрыдла такое жыццё! сапраўды, на вёсцы лепш: яно хоць няма публічнасці, дык і клопату менш, возьмеш сабе бабу, ды і ляжы ўвесь век на палатках, ды еш пірагі. Ну хто-ж спрачаецца, вядома, калі пойдзе на праўду, дык жыццё ў Піцеры лепш за ўсё. Абы толькі грошы былі, а жыццё тонкае і палітычнае: кіятры, сабакі табе танцуюць, і ўсё штó хочаш. Размаўляе ўсё на тонкай далікатнасці, што хіба толькі дваранству ўступіць; пойдзеш на Шчукін — купцы табе крычаць: «шаноўны!» На перавозе ў лодцы з чыноўнікам сядзеш; кампаніі захацеў — ідзі ў крамку: там табе кавалер раскажа пра лагеры і растлумачыць, што кожная зорка азначае на небе, так вось як на далоні ўсё бачыш. Бабулька-афіцэрыха забрыдзе; горнічная іншы раз загляне такая... фу, фу, фу! (*Усмі-*

хаецца і трасе галавою.) Галантарэйнае, чорт вазьмі, абыходжанне! Няветлівага слова ніколі не пачуеш, кожны табе кажа «вы». Надакучыла ісці — бярэш рамізніка і сядзіш сабе, як пан, а не хочаш заплаціць яму, — калі ласка: пры кожным доме ёсць прахадныя вароты, і ты так шмыганеш, што цябе ніякі чорт не знойдзе. Адно дрэнна: іншы раз слаўна наясіся, а другі раз ледзь не лопнеш з голаду, як цяпер, напрыклад. А ўсё ён вінават. Што з ім зробіш? Бацька прышле грошыкі, дзе-б іх прытрымаць — дык куды там!.. Пайшоў гуляць: ездзіць на рамізніку, кожны дзень ты дставай у кіятр білет, а там праз тыдзень — глядзіш і пасылае на рынак прадаваць новы фрак. Іншы раз усё да апошняй кашулі спусціць, так што на ім усяго астанецца сюртучок ды шынелік, — далібог, праўда! І сукно такое важнае, агліцкае! рублёў паўтараста яму адзін фрак абыйдзецца, а на рынку спусціць рублёў за дваццаць; а пра штаны і гаварыць няма чаго — за нямашто ідуць. А чаму? а таму, што справай не займаецца: замест таго, каб на службу, а ён ідзе гуляць па прашпекту, у карцішкі рэжа. Эх, каб уведаў пра гэта стары пан! Ён не паглядзеў-бы на тое, што ты чыноўнік, а, падняўшы кашульку, такіх-бы засыпаў табе, што ты-б дні чатыры пачухваўся. Калі служыць, дык службы. Вось цяпер шынкар сказаў, што не дам вам есці, пакуль не заплаціце за ранейшае; ну а калі не заплацім? *(Уздыхаючы.)* Ах, божа ты мой, хоць-бы якія-небудзь шчы! Здаецца, так-бы цяпер увесь свет з'еў. Стукае, мусіць гэта ён ідзе. *(Хуценька ўсхопліваецца з пасцелі.)*

З'ЯВА II

Осіп і Хлестакоў.

Хлестакоў. На, прымі гэта *(аддае шапку і палку)*. А, зноў качаўся на ложку?

Осіп. Ды нашто-ж бы мне качацца? Не бачыў я хіба ложка, ці што?

Хлестакоў. Хлусіш, качаўся; бачыш, увесь скамечаны.

Осіп. Ды нашто ён мне? не ведаю я хіба, што́ такое ложак? У мяне ёсць ногі; я і пастаю. Нашто мне ваш ложак?

Хлестакоў *(ходзіць па пакоі)*. Паглядзі, там, у картузе, тытуню няма?

Осіп. Ды дзе-ж ён будзе, той тытунь! вы чатыры дні назад апошні скурылі.

Хлестакоў *(ходзіць і па-рознаму сціскае свае губы; нарэшце гаворыць гучным і рашучым голасам)*. Слухай, гэй, Осіп!

Осіп. Што загадаеце?

Хлестакоў (*гучным, але не такім рашучым голасам*). Ты ідзі туды.

Осіп. Куды?

Хлестакоў (*голасам зусім нерашучым і не гучным, вельмі блізкім да просьбы*). Уніз, у буфет... Там скажы... каб далі мне паабедаць.

Осіп. Ды не, я і хадзіць не хачу.

Хлестакоў. Як ты смееш, дурань!

Осіп. Ды так; усёроўна, хоць і пайду, нічога з гэтага не будзе. Гаспадар сказаў, што больш не дасць абедаць.

Хлестакоў. Як ён смее не даць? Вось яшчэ глупства!

Осіп. Яшчэ, кажа, і да гараднічага пайду; трэці тыдзень пан грошай не плаціць. Вы з панам, кажа, машэннікі, і пан твой чмут. Мы, кажа, гэтакіх абармотаў і падлюгаў бачылі.

Хлестакоў. А ты ўжо і рад, жывёліна, зараз-жа пераказваць мне ўсё гэта.

Осіп. Кажа: «гэтак кожны прыедзе, абжывецца, завінавацца, пасля і выгнаць нельга. Я», кажа, «жартаваць не люблю, я проста са скаргай, каб у паліцыю, ды ў турму».

Хлестакоў. Ну, ну, дурань, годзе! Ідзі, ідзі, скажы яму. Такая грубая жывёліна.

Осіп. Ды лепш я самога гаспадара паклічу да вас.

Хлестакоў. Нашто-ж гаспадара? ты схадзі сам скажы.

Осіп. Ды, бачыце, пане...

Хлестакоў. Ну, ідзі, чорт з табой! Пакліч гаспадара.

(*Осіп выходзіць.*)

З'ЯВА III

Хлестакоў адзін.

Страшэнна хочацца есці. Так крышку прайшоўся; думаў, ці не пройдзе апетыт, — не, чорт вазьмі, не праходзіць. Ды калі-б у Пензе я не падгуляў, хапіла-б грошай даехаць дадому. Пяхотны капітан моцна падкаваў мяне: штосы здорава, шэльма, зразае. Усяго якую-небудзь чвэрць гадзіны пасядзеў, і ўсё абабраў. А пры ўсім тым страшэнна хацелася-б з ім яшчэ раз зрэзацца. Выпадак толькі не трапіўся. Які паганы горад! У крамах гародніны нічога не даюць напавер. Гэта ўжо проста подла. (*Насвіствае спачатку з «Роберта», потым: «Не шый ты мне, матухна», а нарэшце ні сёе, ні тое.*) Ніхто не хоча ісці.

З'ЯВА IV

Хлестакоў, Осіп і слуга з шынка.

Слуга. Гаспадар загадаў запытацца, чаго жадаеце.

Хлестакоў. Добры дзень, браток! Ну, што ты, здаровы?

Слуга. Дзякуй богу.

Хлестакоў. Ну, што, як у вас у гасцініцы? ці добра ўсё ідзе?

Слуга. Ды, дзякуй богу, усё добра.

Хлестакоў. Шмат праезджых?

Слуга. Так, хапае.

Хлестакоў. Слухай, даражэнькі, там мне да гэтага часу абеду не прыносяць, дык, калі ласка, падгані, каб хутчэй, — бачыш, мне зараз пасля абеду трэба ісці сім-тым заняцца.

Слуга. Ды гаспадар сказаў, што не будзе больш даваць. Ён, як быццам, хацеў ісці сягоння скардзіцца гарадні-чаму.

Хлестакоў. Ды што скардзіцца? Падумай сам, даражэнькі, як-жа? мне-ж трэба есці. Гэтак магу я зусім схуднець. Мне вельмі есці хочацца, я не жартуючы гэта кажу.

Слуга. Так. Ён казаў: «Я яму абедаць не дам, пакуль ён не заплаціць мне за ранейшае». Такі ўжо адказ яго быў.

Хлестакоў. Ды ты яму дакажы, угавары яго.

Слуга. Ды што-ж яму такое гаварыць?

Хлестакоў. Ты растлумач яму сур'ёзна, што мне трэба есці. Грошы самі сабою... Ён думае, што як яму, мужыку, нічога, калі не есці дзень, дык і другім таксама. Вось навіна!

Слуга. Што-ж, я скажу.

З'ЯВА V

Хлестакоў адзін.

Гэта пагана, аднак, калі ён зусім нічога не дасць есці. Так хочацца, як яшчэ ніколі не хацелася. Хіба з адзення што-небудзь спусціць? Штаны, ці што, прадаць? Не, ужо лепш пагаладаць, але прыехаць дадому ў пецербургскім гарнітуры. Шкада, што Іяхім не даў на пракат карэты, а добра было-б, чорт вазьмі, прыехаць дадому ў карэце, падкаціць гэтакім чортам да якога-небудзь суседа-памешчыка пад ганак, з ліхтарамі, а Осіпа ззаду апрануць у ліўрэю. Як-бы, я ўяўляю, усе перапалохаліся! «Хто такі, што такое?» А лакей уваходзіць (*выцягваецца, пераймаючы лакея):* «Іван Аляксандравіч Хлестакоў з Пецербурга, загадаеце прыняць?» Яны, цюхцяі, і не ведаюць, што такое значыць «загадаеце

прыняць». Да іх калі прыедзе які-небудзь гусак-памешчык, дык і валіць, мядзведзь, проста ў гасціную. Да дачушкі якой-небудзь прыгожанькай падыйдзеш: «Васпані, як я...» *(Пацірае рукі і падшарквае ножкай.)* Цьфу *(плюе)* нават моташна, так есці хочацца.

З'ЯВА VI

Хлестакоў, Осіп, потым слуга.

Хлестакоў. А што?

Осіп. Нясуць абед.

Хлестакоў *(пляскае ў далоні і злёгку падскаквае на крэсле)*. Нясуць! нясуць! нясуць!

Слуга *(з талеркамі і сурвэткай)*. Гаспадар апошні раз ужо дае.

Хлестакоў. Ну, гаспадар, гаспадар... Пляваць мне на твайго гаспадара! Што там такое?

Слуга. Суп і смажаніна.

Хлестакоў. Як, толькі дзве стравы?

Слуга. Толькі.

Хлестакоў. Вось глупства якое! я гэтага не прымаю. Ты скажы яму: што гэта сапраўды такое!.. Гэтага мала.

Слуга. Не, гаспадар кажа, што яшчэ зашмат.

Хлестакоў. А соусу чаму няма?

Слуга. Соусу няма.

Хлестакоў. Чаму-ж няма? Я бачыў сам, праходзячы праз кухню, там шмат гатавалася. І ў сталовай сягоння раніцой два нейкія кароценькія чалавечкі елі сёмгу і яшчэ шмат чаго.

Слуга. Ды яно то, бадай, ёсць, але няма.

Хлестакоў. Як няма?

Слуга. Ды ўжо няма.

Хлестакоў. А сёмга, а рыба, а катлеты?

Слуга. Ды гэта для тых, хто важней.

Хлестакоў. Ах ты, дурань!

Слуга. Так.

Хлестакоў. Свінюк ты паганы... Як-жа яны ядуць, а я не ем? Чаму-ж я, чорт вазьмі, не магу таксама? хіба яны не такія-ж праезджыя, як і я?

Слуга. Ды ўжо вядома, што не такія.

Хлестакоў. Якія-ж?

Слуга. Звычайна якія! яны ўжо вядома: яны грошы плацяць.

Хлестакоў. Я з табою, дурань, не хачу гаварыць. *(Налівае суп і есць.)* Што гэта за суп? Ты проста вады наліў

у талерку: ніякага смаку няма, толькі смярдзіць. Я не хачу гэтага супу, дай мне другога.

Слуга. Мы прымем. Гаспадар сказаў: калі не хочаце, то і не трэба.

Хлестакоў (*закрываючы рукою яду*). Ну, ну, ну... кінь, дурань! Ты прывык там абыходзіцца з іншымі: я, брат, не такога роду! са мной не раю... (*Есць.*) Божа мой, які суп! (*Есць зноў.*) Я думаю, яшчэ ніводзін чалавек у свеце не еў такога супу. Нейкае пер'е плавае замест масла. (*Рэжа курыцу.*) Ай, ай, ай, якая курыца! дай смажаніну! Там супу крыху засталося, Осіп, вазьмі сабе. (*Рэжа смажаніну.*) Што гэта за смажаніна? Гэта не смажаніна.

Слуга. А што-ж гэта такое?

Хлестакоў. Чорт яго ведае, што гэта такое, толькі не смажаніна. Гэта тапор, усмажаны замест ялавічыны. (*Есць.*) Машэннікі, шэльмы, чым яны кормяць! І сківіцы забаляць, калі з'ясі адзін такі кусок. (*Калупае пальцам у зубах.*) Падлюгі! зусім, як драўляная кара, нічым выцягнуць нельга; і зубы пачарнеюць пасля такіх страў. Машэннікі! (*Выцірае рот сурвэткай.*) Больш нічога няма?

Слуга. Няма.

Хлестакоў. Шэльмы! падлюгі! і нават хоць-бы які-небудзь соус ці піроржнае. Абармоты! дзяруць толькі з праезджых.

(*Слуга прыбірае і нясе талеркі разам з Осіпам.*)

З'ЯВА VII

Хлестакоў, потым Осіп.

Хлестакоў. Ну, як быццам і не еў; толькі разахвоціўся. Каб дробныя, паслаць-бы на рынак і купіць хоць булку.

Осіп (*уваходзіць*). Там чагосьці гараднічы прыехаў, разведвае і пытаецца пра вас.

Хлестакоў (*спужаўшыся*). Вось табе на! Вось шэльма шынкар, ужо ўспеў паскардзіцца! Што, калі сапраўды ён пацягне мяне ў турму? Што-ж? Калі па-высакароднаму, я, бадай... не, не, не хачу! Там у горадзе цягаюцца афіцэры і народ, а я, як на тое, задаў тону і перамігнуўся з адной купецкай дачкою... Не, не хачу. Ды што ён, як ён смее сапраўды? Што я яму, купец ці рамеснік? (*Храбрыцца і выпростваецца.*) Ды я яму проста скажу: «як вы смееце, як вы?..» (*У дзвярах круціцца ручка; Хлестакоў бляднее і ўгінаецца.*)

Хлестакоў, гараднічы і Добчынскі. Гараднічы, увайшоўшы, спыняецца. Абодва спалоханыя глядзяць некалькі мінут адзін на другога, вылупіўшы вочы.

Гараднічы (*крыху пасмялеўшы і выцягнуўшы рукі па швах*). Добрага здароўечка!

Хлестакоў (*кланяецца*). Маё шанаванне.

Гараднічы. Выбачайце.

Хлестакоў. Нічога.

Гараднічы. Абавязак мой, як граданачальніка тутэйшага горада, клапаціцца аб тым, каб праезджым і ўсім высокародным людзям ніякіх прыкрасцей...

Хлестакоў (*спачатку крыху заікаецца, але к канцу рэплікі гаворыць гучна*). Ды што-ж рабіць?.. Я не вінават... Я заплачу... Мне прышлюць з вёскі. (*Бобчынскі выглядае з дзвярэй.*) Ён больш вінават: ялавічыну мне падае такую цвёрдую, як бервяно; а суп — ён чорт ведае чаго лінуў туды, я павінен быў выкінуць яго за акно. Ён мяне морыць галадам па цэлых днях... чай такі дзіўны: смярдзіць рыбай, а не чаем. За што-ж я... Вось навіна.

Гараднічы (*баючыся*). Выбачайце, я, сапраўды-ж, не вінават. На рынку ў мяне ялавічына заўсёды добрая. Прывозяць халмагорскія купцы, людзі цвярозыя і добрых паводзін. Я ўжо не ведаю, адкуль ён бярэ такую. А калі што не так, то... Дазвольце мне прапанаваць вам пераехаць са мною на другую кватэру.

Хлестакоў. Не, не хачу! Я ведаю, што значыць на другую кватэру: гэта значыць — у турму. Ды якое вы маеце права? Ды як вы смееце?.. Ды вось я... Я служу ў Пецербургу. (*Храбрыцца.*) Я, я, я...

Гараднічы (*убок*). О госпадзі ты божа, які сярдзіты! усё ўведаў, усё расказалі праклятыя купцы!

Хлестакоў (*храбрыцца*). Ды вось вы хоць тут з усёй сваёй камандай — не пайду! Я проста да міністра! (*Стукае кулаком па стале.*) Што вы? што вы?

Гараднічы (*выцягнуўся і дрыжыць усім целам*). Змілуйцеся, не загубіце! Жонка, дзеці маленькія... не зрабіце няшчасным чалавека.

Хлестакоў. Не, я не хачу. Вось яшчэ! мне што да таго? Таму, што ў вас жонка і дзеці, я павінен ісці ў турму, вось добра! (*Бобчынскі выглядае ў дзверы і спалоханы хаваецца.*) Не, вельмі дзякую, не хачу.

Гараднічы (*калоцячыся*). Па нявопытнасці, далібог,

па нявопытнасці. Нястача, беднасць... Самі падумайце. Казённай пенсіі нехапае нават на чай і цукар. Калі-ж і быў які хабар, дык самая маласць: да стала што-небудзь, ды на гарнітур. Што-ж да унцер-афіцэрскай удавы, што займаецца купецтвам, якую я нібыта адхвастаў, дык гэта паклёп, далібог, паклёп. Гэта выдумалі ліхадзеі мае; гэта такі народ, што на жыццё маё гатовы зрабіць замах.

Хлестакоў. Ды што? мне ніякай справы да іх... *(У розДуме.)* Я не ведаю, аднак, на што вы ўсё гаворыце пра ліхадзеяў ці пра нейкую унцер-афіцэрскую ўдаву... Унцер-афіцэрская жонка зусім іншае, а мяне вы не смееце адхвастаць. Да гэтага вам далёка... Вось яшчэ! глядзі ты які!.. Я заплачу, заплачу грошы, але ў мяне цяпер няма. Я таму і сяджу тут, што ў мяне няма ні капейкі.

Гараднічы *(убок)*. О, тонкая штука! Бач куды загнуў, якога туману напусціў! разбяры, хто хоча. Не ведаеш, з якога боку і прыступіцца. Ну, ды паспрабаваць ужо, як там ні было! што будзе, тое будзе, паспрабаваць наўдачу. *(Услых.)* Калі вы сапраўды маеце патрэбу ў грашах ці ў чым іншым, то я гатоў служыць у гэты-ж момант. Мой абавязак дапамагаць праезджым.

Хлестакоў. Пазычце, пазычце мне, я зараз-жа расплачуся з шынкаром. Мне-б толькі рублёў дзвесце, ці хоць нават і менш.

Гараднічы *(падносячы паперкі)*. Роўна дзвесце рублёў, хоць і не турбуйцеся лічыць.

Хлестакоў *(беручы грошы)*. Вельмі дзякую; я вам зараз-жа прышло з вёскі... у мяне гэта ўмомант... Я бачу, вы высокародны чалавек. Цяпер іншая справа.

Гараднічы *(убок)*. Ну, дзякуй богу! грошы ўзяў. Справа, здаецца, пойдзе цяпер на лад. Я-такі яму замест двухсот чатырыста ўляляшчыў.

Хлестакоў. Эй, Осіп! *(Осіп уваходзіць)*. Пакліч сюды слугу з шынка! *(Да гараднічага і Добчынскага.)* А што-ж вы стаіце? Зрабіце ласку, сядайце. *(Добчынскаму.)* Сядайце, калі ласка.

Гараднічы. Нічога, мы і так пастаім.

Хлестакоў. Зрабіце ласку, сядайце. Я цяпер бачу дасканала адкрытасць вашай натуры і прыхільнасць, а то, прызнаюся, я ўжо думаў, што вы прышлі, каб мяне... *(Добчынскаму.)* Сядайце.

(Гараднічы і Добчынскі садзяцца. Бобчынскі выглядвае ў дзверы і прыслухоўваецца.)

Гараднічы (*убок*). Трэба быць смялейшым. Ён хоча, каб лічылі яго інкогнітам. Добра, падпусцім і мы турусы: прыкінемся, як быццам зусім і не ведаем, што ён за чалавек. (*Услых.*) Мы, праходзячы па справах службы, вось з Пятром Іванавічам Добчынскім, тутэйшым памешчыкам, зайшлі наўмысле ў гасцініцу, каб даведацца, ці добра ўтрымліваюцца праезджыя, бо я не так, як іншы гараднічы, якому ні да чога справы няма; але я, я, апрача службы, яшчэ па хрысціянскаму чалавекалюбству хачу, каб кожнага смертнага прымалі як мае быць, і вось, як быццам у аддзяку, здарылася такое прыемнае знаёмства.

Хлестакоў. Я і сам вельмі рад. Без вас я, прызнаюся, доўга прасядзеў-бы тут: зусім не ведаў, чым заплаціць.

Гараднічы (*убок*). Але, расказвай! Не ведаў, чым заплаціць! (*Услых.*) Ці асмелюся запытацца, куды і ў якую мясцовасць ехаць маеце ласку?

Хлестакоў. Я еду ў Саратаўскую губерню ва ўласную вёску.

Гараднічы (*убок, з тварам, на якім з'яўляецца іранічны выраз*). У Саратаўскую губерню! Га? і не пачырванее! О, ды з ім трэба вуха востра! (*Услых.*) Добрую справу надумалі зрабіць. Вось-жа адносна дарогі: кажуць, з аднаго боку непрыемнасці наконт затрымкі коней, а з другога боку разгарненне для розуму! Вось-жа вы, напэўна, больш для ўласнай прыемнасці едзеце?

Хлестакоў. Не, бацька мяне патрабуе. Раззлаваўся стары, што да гэтага часу нічога не выслужыў у Пецербургу. Ён думае, што так вось прыехаў, ды зараз-жа табе Уладзіміра ў пятліцу і дадуць. Не, я паслаў-бы яго самога паацірацца ў канцылярыю.

Гараднічы (*убок*). Гляньце вы толькі, якія кулі адлівае! і старога бацьку прыплёў! (*Услых.*) І на доўгі час маеце ласку ехаць?

Хлестакоў. Ды проста не ведаю. Мой-жа бацька ўпарты і дурны, стары хрэн, як бервяно. Я яму проста скажу: як хочаце, я не магу жыць без Пецербурга. За што-ж, сапраўды, я павінен загубіць жыццё з мужыкамі? Цяпер не тыя патрэбнасці; душа мая прагне асветы.

Гараднічы (*убок*). Спрытна завязаў вузельчык! Хлусіць, хлусіць — і нідзе не абарвецца! А які-ж нікудышны з выгляду, нізенькі, здаецца, ногцем-бы прыдушыў яго. Ну, ды чакай, ты ў мяне прагаворышся. Я цябе прымушу больш расказаць! (*Услых.*) Справядліва мелі ласку заўважыць. Што можна зрабіць у глушы? Вось хоць-бы і тут: ноч не спіш, стараешся для айчыны, не шкадуеш нічога, а ўзнагарода,

невядома яшчэ, калі будзе. (*Абводзіць вачыма пакой.*) Здаецца, гэты пакой крыху сыры?

Хлестакоў. Паганы пакой, і клапы такія, якіх я нідзе не бачыў: як сабакі, кусаюць.

Гараднічы. Скажыце! такі адукаваны госць і церпіць, ад каго-ж? ад якіх-небудзь нягодных клапоў, якім-бы і на свет не трэба было радзіцца! Здаецца, нават цёмна ў гэтым пакоі?

Хлестакоў. Так, зусім цёмна. Гаспадар завёў звычай не даваць свечак. Іншы раз што-небудзь хочацца зрабіць, пачытаць, ці прыдзе фантазія напісаць што-небудзь; не магу — цёмна, цёмна.

Гараднічы. Ці асмелюся прасіць вас... але не, я не варты гэтага.

Хлестакоў. А што?

Гараднічы. Не-не, не варты, не варты.

Хлестакоў. Ды што-ж такое?

Гараднічы. Я-б асмеліўся... У мяне ў доме ёсць вельмі добры для вас пакой, светлы, спакойны... Але не, адчуваю сам, што гэта ўжо занадта вялікі гонар... Не загневайцеся. Далібог, ад шчырага сэрца прапанаваў.

Хлестакоў. Наадварот, калі ласка, я з прыемнасцю. Мне куды прыемней у прыватным доме, чым у гэтым шынку.

Гараднічы. А ўжо я так буду рад! А ўжо як жонка ўзрадуецца. У мяне-ж такая натура: гасціннасць з самага маленства; асабліва калі госць адукаваны чалавек. Не падумайце, каб я гаварыў гэта, жадаючы падлізацца. Не, не маю гэтай заганы, ад паўнаты душы гавару.

Хлестакоў. Вельмі дзякую. Я сам таксама — я не люблю людзей двудушных. Мне вельмі падабаецца ваша шчырасць і гасціннасць, і я, прызнаюся, больш-бы нічога і не патрабаваў, як толькі выказвай мне адданасць і павагу, павагу і адданасць.

З'ЯВА IX

Тыя-ж і слуга з шынка, разам з ім Осіп, Бобчынскі выглядвае ў дзверы.

Слуга. Мелі ласку клікаць?

Хлестакоў. Так; падай рахунак.

Слуга. Я ўжо надоечы падаў вам другі рахунак.

Хлестакоў. Я ўжо не помню тваіх дурных рахункаў. Кажы, колькі там?

Слуга. Вы мелі ласку ў першы дзень узяць абед, а на

другі дзень толькі закусілі сёмгі і потым пайшлі ўсё напавер браць.

Хлестакоў. Дурань! яшчэ пачаў вылічваць. Усяго колькі належыць?

Гараднічы. Ды вы не турбуйцеся, ён пачакае. *(Слузе.)* Пайшоў вон, табе прышлюць.

Хлестакоў. Сапраўды, і гэта праўда.

(Хавае грошы. Слуга выходзіць. У дзверы выглядвае Бобчынскі.)

З'ЯВА X

Гараднічы, Хлестакоў, Добчынскі.

Гараднічы. Ці не жадаеце аглядзець цяпер некаторыя ўстановы ў нашым горадзе, напрыклад — богаўгодныя і іншыя?

Хлестакоў. А што там такое?

Гараднічы. А так, паглядзіце, як у нас ідуць справы... парадак які...

Хлестакоў. З вялікай прыемнасцю, я гатоў.

(Бобчынскі высоўвае галаву ў дзверы.)

Гараднічы. Таксама, калі будзе ваша жаданне, адтуль у павятовае вучылішча, аглядзець парадак, у якім выкладаюцца ў нас навукі.

Хлестакоў. Калі ласка, калі ласка.

Гараднічы. Потым, калі пажадаеце наведаць астрог і гарадскія турмы — разгледзіце, як у нас утрымліваюцца злачынцы.

Хлестакоў. Ды нашто-ж турмы? ужо лепш мы абглядзім богаўгодныя ўстановы.

Гараднічы. Як ваша ласка. Як вы думаеце, у сваёй брычцы, ці разам са мною на дрожках?

Хлестакоў. Так, я лепш з вамі на дрожках паеду.

Гараднічы *(Добчынскаму)*. Ну, Пётр Іванавіч, вам цяпер няма месца.

Добчынскі. Нічога, я так.

Гараднічы *(ціха Добчынскаму)*. Слухайце: вы пабяжыце, ды бягом, ва ўсе лапаткі, і занясіце дзве запіскі, адну ў богаўгодную ўстанову Земляніку, а другую жонцы. *(Хлестакову.)* Ці асмелюся папрасіць дазволу напісаць у вашай прысутнасці адзін радок жонцы, каб яна падрыхтавалася прыняць шаноўнага госця?

Хлестакоў. Ды нашто-ж? А ўрэшце тут і чарніла, толькі паперы — не ведаю... Хіба на гэтым рахунку?

Г а р а д н і ч ы. Я тут напішу. (*Піша і ў той-жа час гаворыць сам сабе.*) А вось паглядзім, як пойдзе справа пасля снедання ды бутэлькі тоўстапузіка! Ды ёсць у нас губернская мадэра, не самавітая з выгляду, а слана зваліць з ног. Толькі-б мне ўведаць, што ён такое і ў якой меры трэба яго апасацца. (*Напісаўшы, аддае Добчынскаму, які падыходзіць да дзвярэй, але ў гэты час дзверы абрываюцца, і Бобчынскі, які падслухваў з другога боку, ляціць разам з імі на сцэну. Усе ўскрыкваюць. Бобчынскі ўстае.*)

Х л е с т а к о ў. Што́? Ці не ўдарыліся вы дзе-небудзь?

Б о б ч ы н с к і. Нічога, нічога, без ніякага ўтрапення, толькі зверху носа невялікая нашлёпка! Я забягу да Хрысціяна Іванавіча, у яго ёсць пластыр такі, дык вось яно і пройдзе.

Г а р а д н і ч ы (*робіць Бобчынскаму дакорлівы знак. Хлестакову*). Гэта нічога. Прашу, калі ласка. А слузе вашаму я скажу, каб перанёс чамадан. (*Осіпу.*) Даражэнькі, ты перанясі ўсё да мяне, да гараднічага, табе кожны пакажа. Калі ласка! (*Прапускае наперад Хлестакова і ідзе за ім, але, абярнуўшыся, гаворыць з дакорам Бобчынскаму*). Ужо і вы! Не знайшлі другога месца ўпасці! І выцягнуўся, як чорт ведае што такое. (*Выходзіць; за ім Бобчынскі; заслона апускаецца.*)

ДЗЕЯ ТРЭЦЯЯ

Пакой першай дзеі.

З'ЯВА I

Анна Андрэеўна, Мар'я Антонаўна стаяць ля акна ў тых-жа самых постацях.

Анна Андрэеўна. Ну вось, ужо цэлую гадзіну чакаем, а ўсё ты з сваім дурным какецтвам: зусім адзелася, не! яшчэ трэба корпацца... Не слухаць-бы яе зусім. Якая прыкрасць! як наўмысле, ні душы! нібы вымерла ўсё.

Мар'я Антонаўна. Дапраўды-ж, мамачка, праз хвіліны дзве ўсё ўведаем. Ужо хутка Аўдоцця павінна прыйсці. *(Углядаецца ў акно і ўскрыквае.)* Ах, мамачка, мамачка! нехта ідзе, вунь у канцы вуліцы.

Анна Андрэеўна. Дзе ідзе? У цябе вечна якія-небудзь фантазіі. Ну так, ідзе. Хто-ж гэта ідзе? невялікага росту... у фраку... Хто-ж гэта? Га? Гэта, аднак-жа, прыкра! хто-ж бы гэта такі быў?

Мар'я Антонаўна. Гэта Добчынскі, мамачка.

Анна Андрэеўна. Які табе Добчынскі? Табе заўсёды раптам здасца гэткае! зусім не Добчынскі. *(Махае хустачкай.)* Гэй, вы, ідзіце сюды! хутчэй!

Мар'я Антонаўна. Дапраўды-ж, мамачка, Добчынскі.

Анна Андрэеўна. Ну вось: назнарок, каб толькі паспрачацца. Кажуць табе, не Добчынскі.

Мар'я Антонаўна. А што? а што, мамачка? бачыце, што Добчынскі.

Анна Андрэеўна. Ну так, Добчынскі, цяпер я бачу; чаго-ж ты спрачаешся? *(Крычыць у акно.)* Хутчэй, хутчэй! вы марудна ідзяце. Ну што, дзе яны? Га? Ды гаварыце-ж адтуль, усёроўна. Што, вельмі строгі? Га? А муж? муж?

(Крыху адступіўшы ад акна, з прыкрасцю.) Такі дурны: пакуль не ўвойдзе ў пакой, нічога не раскажа!

З'ЯВА II

Тыя-ж і Добчынскі.

Анна Андрэеўна. Ну, скажыце, калі ласка: як вам не сорамна? я на вас адных спадзявалася, як на прыстойнага чалавека: усе раптам выбеглі, і вы туды-ж за імі! і я вось да гэтага часу ні ад кога толку не дабяруся. Як вам не сорам! я ў вас хрысціла вашага Ванечку і Лізаньку, а вы вось як са мной абышліся!

Добчынскі. Далібог, кумка, так бег засведчыць пашану, што не магу адсапціся. Маё шанаванне, Мар'я Антонаўна!

Мар'я Антонаўна. Добры дзень, Пётр Іванавіч!

Анна Андрэеўна. Ну, што? Ну расказвайце: што і як там?

Добчынскі. Антон Антонавіч прыслаў вам запісачку.

Анна Андрэеўна. Ну, ды хто ён такі? генерал?

Добчынскі. Не, не генерал, а не ўступіць генералу. Такая адукаванасць і важныя ўчынкі.

Анна Андрэеўна. А! дык гэта той самы, пра якога было пісана мужу.

Добчынскі. Сапраўдны. Я гэта першы высветліў разам з Пятром Іванавічам.

Анна Андрэеўна. Ну, раскажыце: што і як?

Добчынскі. Ды, дзякуй богу, усё добра. Спачатку ён прыняў быў Антона Антонавіча крыху сурова, так; злаваў і казаў, што і ў гасцініцы ўсё нядобра, і да яго не паедзе, і што ён не хоча сядзець за яго ў турме; але потым, як пазнаў нявіннасць Антона Антонавіча ды як карацей разгаварыўся з ім, зараз-жа перамяніў мыслі, і, дзякуй богу, усё пайшло добра. Яны цяпер паехалі аглядаць богаўгодныя ўстановы... А то, прызнаюся, ужо Антон Антонавіч думалі, ці не было тайнага даносу; я сам таксама перапужаўся крыху.

Анна Андрэеўна. Ды вам-то чаго баяцца? вы-ж не служыце.

Добчынскі. Ды так, ведаеце, калі вяльможа гаворыць, адчуваеш страх.

Анна Андрэеўна. Ну, што-ж... гэта ўсё, аднак-жа, глупства. Раскажыце, які ён сабою? што, стары ці малады?

Добчынскі. Малады, малады чалавек: гадоў дваццаць тры; а гаворыць зусім так, як стары. «Калі ласка», кажа, «я паеду і туды, і туды...» *(размахвае рукамі)* так гэта ўсё

слаўна. «Я», кажа, «і напісаць і пачытаць люблю, але перашкаджае, што ў пакоі», кажа, «крышку цёмна».

Анна Андрэеўна. А сабою які ён: брунет ці бландын?

Добчынскі. Не, больш шантрэт, і вочы такія быстрыя, як звяркі, аж нeяк бянтэжыцца прымушаюць.

Анна Андрэеўна. Штò тут піша мне ў запісцы? *(Чытае.)* «Спяшаюся табе паведаміць, душачка, што становішча маё было вельмі сумнае; але, спадзеючыся на міласць боскую, за два салёныя агуркі асобна і поўпорцыі ікры рубель дваццаць пяць капеек...» *(Спыняецца.)* Я нічога не разумею: да чаго-ж тут салёныя агуркі і ікра?

Добчынскі. А, гэта Антон Антонавіч пісалі на чарнавой паперы, спяшаючыся: там нейкі рахунак быў напісаны.

Анна Андрэеўна. А так, сапраўды. *(Чытае далей.)* «Але, спадзеючыся на міласць боскую, здаецца, усё будзе к добраму канцу. Прыгатуй хутчэй пакой для важнага госця, той, што выклеены жоўтымі паперкамі; к абеду прыкладаць не турбуйся, бо мы перакусім у богаўгоднай установе ў Арцемія Філіпавіча, а віна загадай пабольш: скажы купцу Абдуліну, каб прыслаў самага лепшага; а то я перарыю ўвесь яго склеп. Цалую, душачка, тваю ручку, застаюся твой: Антон Сквазнік-Дмуханоўскі...» Ах, божа мой! гэта, аднак-жа, трэба хутчэй! Гэй, хто там? Мішка!

Добчынскі *(бяжыць і крычыць у дзверы)*. Мішка! Мішка! Мішка!

(Мішка ўваходзіць.)

Анна Андрэеўна. Слухай: бяжы да купца Абдуліна... чакай, я дам табе запісачку. *(Садзіцца да стала, піша запіску і між тым гаворыць:)* Гэту запіску ты аддай кучару Сідару, каб ён пабег з ёю да купца Абдуліна і прынёс адтуль віна. А сам ідзі зараз прыбяры добра гэты пакой для госця. Там паставіць ложык, рукамыйнік і іншае.

Добчынскі. Ну, Анна Андрэеўна, я пабягу цяпер хутчэй паглядзець, як ён там аглядае.

Анна Андрэеўна. Ідзіце, ідзіце, я не трымаю вас.

З'ЯВА III

Анна Андрэеўна і Мар'я Антонаўна.

Анна Андрэеўна. Ну, Машанька, нам трэба цяпер заняцца туалетам. Ён сталічная штучка, божа барані, каб чаго-небудзь не асмяяў. Табе пристойней за ўсё надзець тваю блакітную сукенку з дробнымі брыжыкамі.

Мар'я Антонаўна. Фі, мамачка, блакітную! Мне зусім не падабаецца: і Ляпкіна-Цяпкіна ходзіць у блакітнай, і

дачка Землянікі таксама ў блакітнай. Не, лепш я надзену каляровую.

Анна Андрэеўна. Каляровую!.. Дапраўды, гаворыш, абы толькі напоперак. Яна табе будзе куды лепш, бо я хачу надзець палевую; я вельмі люблю палевую.

Мар'я Антонаўна. Ах, мамачка, вам не да твару палевая.

Анна Андрэеўна. Мне палевая не да твару?

Мар'я Антонаўна. Не да твару, я што хочаце даю, не да твару: для гэтага трэба, каб вочы былі зусім цёмныя.

Анна Андрееўна. Вось добра! а ў мяне вочы хіба не цёмныя? самыя цёмныя. Якое глупства гаворыць! Як-жа не цёмныя, калі я і варажу пра сябе заўсёды на трэфавую даму?

Мар'я Антонаўна. Ах, мамачка! вы больш чырвенная дама.

Анна Андрэеўна. Глупства, проста глупства! Я ніколі не была чырвенная дама! *(Паспешна выходзіць разам з Мар'яй Антонайнай і гаворыць за сцэнай.)* Гэткае раптам звярзецца! Чырвенная дама! Бог ведае, што такое!

(Пасля таго, як яны вышлі, адчыняюцца дзверы, і Мішка выкідае з іх смецце. З другіх дзвярэй выходзіць Осіп з чамаданам на галаве.)

З'ЯВА IV

Мішка і Осіп.

Осіп. Куды тут?

Мішка. Сюды, дзядзечка, сюды.

Осіп. Чакай, раней дай перадыхнуць. Ах ты, гаротнае жыццё! На пусты жывот усякая ноша здаецца цяжкой.

Мішка. Што, дзядзечка, скажыце: хутка будзе генерал?

Осіп. Які генерал?

Мішка. Ды пан ваш.

Осіп. Пан? ды які ён генерал?

Мішка. А хіба не генерал?

Осіп. Генерал, ды толькі з другога боку.

Мішка. Што-ж гэта, больш ці менш, чым сапраўдны генерал?

Осіп. Больш.

Мішка. Бачыш ты як! нездарма ў нас мітусню паднялі.

Осіп. Слухай, хлапчына: ты, бачу я, хлопец вёрткі, прыгатуй там што-небудзь з'есці!

Мішка. Ды для вас, дзядзечка, яшчэ нічога не гатова. Простай стравы вы не будзеце есці, а вось як пан ваш сядзе за стол, дык і вам тае самай яды дадуць.

Осіп. Ну, а простае што ў вас ёсць?

Мішка. Шчы, каша ды пірагі.

Осіп. Давай іх, шчы, кашу і пірагі! Нічога: усё будзем есці. Ну, панясём чамадан! Што, там другі выхад ёсць?

Мішка. Ёсць.

(Абодва нясуць чамадан у бакавы пакой.)

З'ЯВА V

Квартальныя адчыняюць абедзве палавінкі дзвярэй. Уваходзіць Хлестакоў, за ім гараднічы, далей папячыцель богаўгодных устаноў, наглядчык вучылішч, Добчынскі і Бобчынскі з пластырам на носе. Гараднічы паказвае квартальным на падлозе паперку — яны бягуць і падымаюць яе, штурхаючы ў спешцы адзін другога.

Хлестакоў. Добрыя ўстановы. Мне падабаецца, што ў вас паказваюць праезджым усё ў горадзе. У другіх гарадах мне нічога не паказвалі.

Гараднічы. У другіх гарадах, асмелюся далажыць вам, гарадаправіцелі і чыноўнікі больш клапоцяцца аб сваёй, так сказаць, карысці; а тут, можна сказаць, няма іншага ў думках, апрача таго, каб дабрачыннасцю і пільнасцю заслужыць увагу начальства.

Хлестакоў. Снеданне было вельмі добрае, я зусім аб'еўся. Што, у вас кожны дзень бывае такое?

Гараднічы. Знарок для такога прыемнага госця.

Хлестакоў. Я люблю з'есці. На тое-ж і жывеш, каб зрываць кветкі асалоды. Як называлася гэта рыба?

Арцемій Філіпавіч *(падбягаючы)*. Лабардан.

Хлестакоў. Вельмі смачная. Дзе гэта мы снедалі? у больніцы, ці што?

Арцемій Філіпавіч. Так точна, у богаўгоднай установе.

Хлестакоў. Помню, помню, там стаялі ложкі. А хворыя паправіліся? Там іх, здаецца, не многа.

Арцемій Філіпавіч. Чалавек дзесяць асталося, не больш; а іншыя ўсе паправіліся. Гэта ўжо так наладжана, такі парадак. З таго часу, як я прыняў начальства, можа, вам пакажацца нават неверагодным, усе, як мухі, ачуньваюць. Хворы не паспее ўвайсці ў шпіталь, як ужо здаровы, і не столькі медыкаментамі, колькі сумленнасцю і парадкам.

Гараднічы. Ужо нашто, асмелюся далажыць вам, галаваломны абавязак граданачальніка! Столькі ляжыць усякіх спраў, адносна аднае чыстаты, наладкі, папраўкі... словам, найразумнейшаму чалавеку цяжка было-б управіцца, але, дзякаваць богу, усё ідзе добра. Іншы гараднічы, вядома,

дбаў-бы аб сваіх выгадах; але, ці паверыце, што, нават калі кладзешся спаць, усё думаеш: «Госпадзі божа ты мой, як-бы так зрабіць, каб начальства ўбачыла маю стараннасць і было задаволена...» Узнагародзіць яно, ці не, вядома, у яго волі, прынамсі, я буду спакойны ў сэрцы. Калі ў горадзе ва ўсім парадак, вуліцы вымецены, арыштанты добра ўтрымліваюцца, п'яніц мала... то чаго-ж мне больш? Паверце, і пашаны ніякай не хачу. Яно, вядома, прывабна, але перад дабрадзейнасцю ўсё прах і суета.

Арцемій Філіпавіч *(убок)*. Бач, разбойнік, як распісвае! Даў-жа бог такі талент!

Хлестакоў. Гэта праўда. Я, прызнаюся, сам люблю часамі памудрагеліць: іншы раз прозай, а ў другі і вершыкі пракінуцца.

Бобчынскі *(Добчынскаму)*. Справядліва, усё справядліва, Пётр Іванавіч! Заўвагі такія... відаць, што навукі прайшоў.

Хлестакоў. Скажыце, калі ласка, ці няма ў вас якіх-небудзь забаў, кампаній, дзе можна было-б, напрыклад, у карты пайграць?

Гараднічы *(убок)*. Эге, ведаем, галубчык, у чый гарод каменьчыкі кідаюць! *(Услых.)* Божа барані! тут і чутак няма пра такія кампаніі. Я карт і ў рукі ніколі не браў; нават не ведаю, як іграць у гэтыя карты. Глядзець не мог на іх спакойна: і калі здарыцца ўбачыць гэтак якога-небудзь бубновага караля ці што-небудзь іншае, дык такая агіда нападзе, што проста плюнеш. Раз неяк здарылася, забаўляючы дзяцей, збудаваў будку з карт, дык пасля таго ўсю ноч сніліся праклятыя. Бог з імі! як можна, каб такі дарагі час марнаваць на іх?

Лука Лукіч *(убок)*. А ў мяне выпанціраваў, шэльма, учора сторублёвую.

Гараднічы. Лепш я аддам гэты час на карысць дзяржаўную.

Хлестакоў. Ну, не, вы дарэмна, аднак... Усё залежыць ад таго боку, з якога хто глядзіць на рэч. Калі, напрыклад, хто забастуе тады, як трэба гнуць ад трох рагоў... ну тады вядома.. Не, не кажыце, часамі вельмі прывабна пайграць.

З'ЯВА VI

Тыя-ж, Анна Андрэеўна і Мар'я Антонаўна

Гараднічы. Асмелюся прадставіць маю сям'ю: жонка і дачка.

Хлестакоў *(раскланьваючыся)*. Які я шчаслівы, васпані, што маю ў сваім родзе асалоду вас бачыць.

Анна Андрэеўна. Нам яшчэ больш прыемна бачыць такую асобу.

Хлестакоў (*рысуючыся*). Змілуйцеся, васпані, зусім наадварот: мне яшчэ прыемней.

Анна Андрэеўна. Як можна! Вы гэта так маеце ласку гаварыць для камплімента. Сядайце, калі ласка.

Хлестакоў. Каля вас стаяць ужо ёсць шчасце; урэшце, калі вы так ужо абавязкова хочаце, я сяду. Які я шчаслівы, што, нарэшце, сяджу каля вас.

Анна Андрэеўна. Змілуйцеся, я ніяк не адважваюся прыняць на свой кошт... Я думаю, вам пасля сталіцы ваяжыроўка паказалася вельмі непрыемнаю.

Хлестакоў. Надзвычайна непрыемна. Прывыкшы жыць, comprenez vous [1], у свеце і раптам апынуцца ў дарозе: брудныя шынкі, цемра невуцтва... Каб, прызнаюся, не такі выпадак, які мяне... (*паглядвае на Анну Андрэеўну і рысуецца перад ёю*) так узнагародзіў за ўсё...

Анна Андрэеўна. Сапраўды, як вам павінна быць непрыемна.

Хлестакоў. Урэшце, васпані, у гэту хвіліну мне вельмі прыемна.

Анна Андрэеўна. Як можна! Занадта вялікі гонар. Я гэтага не заслугоўваю.

Хлестакоў. Чаму-ж не заслугоўваеце? Вы, васпані, заслугоўваеце.

Анна Андрэеўна. Я жыву ў вёсцы...

Хлестакоў. Так, вёска, урэшце, таксама мае свае пыгоркі, ручайкі... Ну, вядома, хто-ж параўнае з Пецербургам. Эх, Пецербург! што за жыццё, сапраўды! Вы, можа, думаеце, што я толькі перапісваю; не, начальнік аддзялення са мной блізкі друг. Гэтак стукне па плячу: «Прыходзь, браток, абедаць!» Я толькі на дзве хвіліны заходжу ў дэпартамент, для таго толькі, каб сказаць: гэта вось так, гэта вось так! А там ужо чыноўнік для пісання, гэтакі пацук, пяром толькі: тр, тр... пайшоў пісаць. Хацелі былі мяне нават калежскім асэсарам зрабіць ды думаю, нашто. І вартаўнік ляціць яшчэ на ўсходках за мной са шчоткай: «Дазвольце, Іван Аляксандравіч, я вам», кажа, «боты пачышчу». (*Гараднічаму.*) Што вы, панове, стаіце? калі ласка сядайце!

Разам {
Гараднічы. Чын такі, што яшчэ можна пастаяць.
Арцемій Філіпавіч. Мы пастаім.
Лука Лукіч. Не турбуйцеся!
}

Хлестакоў. Без чыноў. Прашу садзіцца. (*Гараднічы і ўсе садзяцца.*) Я не люблю цырымоніі. Наадварот, я нават

[1] Comprenez vous (франц.) — вы разумееце.

стараюся, стараюся праслізнуць непрыкметна. Але ніяк нельга схавацца, ніяк нельга! Толькі выйду куды-небудзь, ужо і гавораць: «Вунь», кажуць, «Іван Аляксандравіч ідзе!» А раз мяне палічылі нават за галоўнакамандуючага: салдаты выскачылі з гауптвахты і зрабілі ружжом. Пасля ўжо афіцэр, які мне вельмі знаёмы, кажа мне: «Ну, браток, мы цябе зусім палічылі за галоўнакамандуючага».

Анна Андрэеўна. Скажыце як!

Хлестакоў. З прыгожанькімі актрысамі знаёмы. Я-ж таксама розныя вадэвільчыкі... Літаратараў часта бачу. З Пушкіным блізкі друг. Бывала, часта кажу яму: «Ну што, брат Пушкін?» — «Ды так, брат», адказвае, бывала, «так неяк усё...» Вялікі арыгінал.

Анна Андрэеўна. Дык вы і пішаце? Як гэта павінна быць прыемна пісьменніку! Вы, напэўна, і ў часопісы змяшчаеце?

Хлестакоў. Так, і ў часопісы змяшчаю. Маіх, урэшце, шмат ёсць твораў: Жаніцьба Фігаро, Роберт Д'ябал, Норма. Ужо і назваў нават не памятаю. І ўсё выпадкам: я не хацеў пісаць, але тэатральная дырэкцыя кажа: «Калі ласка, браток, напішы што-небудзь». Думаю сабе: «Калі ласка, браток». І тут-жа за адзін вечар, здаецца, усё напісаў, усіх здзівіў. У мяне лёгкасць не звычайная ў думках. Усё гэта што было за подпісам барона Брамбеуса, Фрэгат Надзеі і Маскоўскі Тэлеграф... усё гэта я напісаў.

Анна Андрэеўна. Скажыце, дык гэта вы былі Брамбеус?

Хлестакоў. А як-жа, я ім усім папраўляю вершы. Мне Смірдзін дае за гэта сорак тысяч.

Анна Андрэеўна. Дык, мусіць, і «Юрый Міласлаўскі» ваш твор.

Хлестакоў. Так, гэта мой твор.

Анна Андрэеўна. Я адразу здагадалася.

Мар'я Антонаўна. Ах, мамачка, там напісана, што гэта пана Загоскіна твор.

Анна Андрэеўна. Ну вось: я і ведала, што нават тут будзеш спрачацца.

Хлестакоў. Ах, так, гэта праўда, гэта, сапраўды, Загоскіна; а ёсць другі «Юрый Міласлаўскі», дык той ужо мой.

Анна Андрэеўна. Ну, гэта, напэўна, я ваш чытала. Як добра напісана!

Хлестакоў. Я, прызнаюся, літаратурай жыву. У мяне дом першы ў Пецербургу. Так ужо і вядомы: дом Івана Аляксандравіча. *(Звяртаючыся да ўсіх.)* Зрабіце ласку, панове,

калі будзеце ў Пецербургу, прашу, прашу да мяне. Я-ж таксама балы даю.

Анна Андрэеўна. Я думаю, з якім там густам і пышнасцю даюцца балы!

Хлестакоў. Проста не гаварыце. На стале, напрыклад, кавун — семсот рублёў кавун. Суп у каструльцы проста на параходзе прыехаў з Парыжа; знімеш вечка — пара, падобнай на якую нельга знайсці ў прыродзе. Я кожны дзень на балах. Там у нас і віст свой склаўся: міністр замежных спраў, французскі пасланнік, англійскі, нямецкі пасланнік і я. І ўжо так зморышся іграючы, што проста ні нашто не падобна. Як узбяжыш па ўсходках да сябе на чацверты паверх — скажаш толькі кухарцы: «На, Маўрушка, шынель»... Што-ж я хлушу, я і забыўся, што жыву ў бельэтажы. У мяне адны ўсходкі каштуюць... А цікава зазірнуць да мяне ў пярэднюю, калі я яшчэ не прачнуўся: графы і князі таўкуцца і гудуць там, як чмялі, толькі і чутно: жжж... Іншы раз і міністр... *(Гараднічы і іншыя баязліва ўстаюць з сваіх крэслаў.)* Мне нават на пакетах пішуць: «ваша прэвасходзіцельства». Раз я нават кіраваў дэпартаментам. І дзіўна: дырэктар паехаў — куды паехаў, невядома. Ну, натуральна, пайшла гаворка: як, што, каму заняць месца? Многія з генералаў знаходзіліся ахвотнікі і браліся, але падыйдуць, бывала, — не, цяжка. Здаецца, і лёгка з выгляду, а разгледзішся — проста, чорт вазьмі! Пасля бачаць, няма чаго рабіць — да мяне. І ў тую-ж хвіліну па вуліцах кур'еры, кур'еры, кур'еры... можаце ўявіць сабе, трыццаць пяць тысяч адных кур'ераў! Якое становішча, я пытаюся? «Іван Аляксандравіч, ідзіце дэпартаментам кіраваць!» Я, прызнаюся, крышку збянтэжыўся, вышаў у халаце; хацеў адмовіцца, але думаю, дойдзе да гасудара; ну, ды і паслужны спіс таксама... «Калі ласка, панове, я прымаю пасаду, я прымаю», кажу, «так і быць», кажу, «я прымаю, толькі ўжо ў мяне: ні, ні-ні!.. Ужо ў мяне вуха востра! ужо я...» І сапраўды, бывала, як праходжу праз дэпартамент — проста землетрасенне, усё дрыжыць і трасецца, як ліст. *(Гараднічы і іншыя калоцяцца ад страху; Хлестакоў гарачыцца мацней.)* О! я жартаваць не люблю; я ім усім даў дыхту. Мяне сам дзяржаўны савет баіцца. Ды што сапраўды? Я такі! я не пагляджу ні на кога... я кажу ўсім: «я сам сябе ведаю, сам». Я ўсюды, усюды. У палац кожны дзень езджу. Мне заўтра-ж дадуць чын фельдмарш... *(Пакаўзнуўся і ледзь-ледзь не шлёпнуўся на падлогу, але яго з пашанай падтрымалі чыноўнікі.)*

Гараднічы *(падыходзячы і калоцячыся ўсім целам, намагаецца вымавіць)*. А ва-ва-ва... ва...

Хлестакоў *(хутка і адрывіста)*. Што такое?

Гараднічы. А ва-ва-ва... ва...

Хлестакоў *(такім-жа голасам)*. Не разбяру нічога, усё глупства.

Гараднічы. Ва-ва-ва...шаства, прэвасхадзіцельства, ці не загадаеце адпачыць?.. вось і пакой, і ўсё, што трэба.

Хлестакоў. Глупства: адпачыць. Калі ласка, я гатоў адпачыць. Снеданне ў вас, панове, добрае... Я здаволены, я здаволены. *(З дэкламацыяй.)* Лабардан! лабардан! *(Ідзе ў бакавы пакой, за ім гараднічы.)*

З'ЯВА VII

Тыя-ж, апрача Хлестакова і гараднічага

Бобчынскі *(Добчынскаму)*. Вось гэта, Пётр Іванавіч, чалавек! Вось яно што значыць чалавек! Ніколі ў жыцці не быў у прысутнасці такой важнай асобы, ледзь не памёр са страху. Як вы думаеце, Пётр Іванавіч, хто ён такі ў сэнсе чына?

Добчынскі. Я думаю, ледзь не генерал.

Бобчынскі. А я так думаю, што генерал і падэшвы яго не варт! а калі генерал, то ўжо хіба сам генералісімус. Чулі, дзяржаўны савет як прыціснуў? Хадзем, раскажам хутчэй Амосу Фёдаравічу і Каробкіну. Бывайце, Анна Андрэеўна!

Добчынскі. Бывайце, кумка! *(Абодва выходзяць.)*

Арцемій Філіпавіч *(Луку Лукічу)*. Страшна, проста. А чаго, і сам не ведаеш. А мы нават і не ў мундзіры. Ну што як праспіцца, ды ў Пецербург махне данясенне? *(Выходзіць у задуменні разам з наглядчыкам вучылішч, гаворачы:)* Бывайце, васпані!

З'ЯВА VIII

Анна Андрэеўна і Мар'я Антонаўна.

Анна Андрэеўна. Ах, які прыемны!

Мар'я Антонаўна. Ах, мілашка!

Анна Андрэеўна. Але толькі якое тонкае абыходжанне! адразу можна пазнаць сталічную штучку. Манеры і ўсё гэта такое... Ах, як добра! Я страшэнна люблю такіх маладых людзей! Я проста без памяці. Я, аднак-жа, яму вельмі спадабалася: я заўважыла — усё на мяне пазіраў.

Мар'я Антонаўна. Ах, мамачка, ён на мяне глядзеў.

Анна Андрэеўна. Калі ласка, з сваім глупствам далей! Гэта тут зусім недарэчы.

Мар'я Антонаўна. Не, мамачка, сапраўды!

Анна Андрэеўна. Ну вось! божа барані, каб не паспрачацца! нельга дый годзе! Дзе яму глядзець на цябе! І чаго яму глядзець на цябе?

Мар'я Антонаўна. Сапраўды, мамачка, усё глядзеў. І як пачаў гаварыць пра літаратуру, дык глянуў на мяне, і потым, калі расказваў, як іграў у віст з пасланнікамі, і тады паглядзеў на мяне.

Анна Андрэеўна. Ну, мажа, адзін які-небудзь раз, ды і то так ужо, абы толькі. «А», кажа сабе: «дай пагляджу ўжо на яе!»

З'ЯВА IX

Тыя-ж і гараднічы.

Гараднічы *(уваходзіць на цыпачках)*. Чш... ш...

Анна Андрэеўна. Што?

Гараднічы. І не рад, што напаіў. Ну, што калі хоць адна палавіна з таго, што ён гаварыў, праўда? *(Задумваецца.)* Ды як-жа і не быць праўдзе? Падгуляўшы, чалавек усё выкладвае наверх. Што на сэрцы, тое і на языку. Вядома, прыхлусіў крыху. Ды яно не прыхлусіўшы, не адбываецца ніякая гаворка. З міністрамі гуляе і ў палац ездзіць... Так вось, дапраўды, чым больш думаеш... чорт яго ведае, не ведаеш, што і робіцца ў галаве; проста, як быццам або стаіш на якой-небудзь званіцы, або цябе хочуць павесіць.

Анна Андрэеўна. А я ніякага зусім не адчула страху; я проста бачыла ў ім адукаванага свецкага, вышэйшага тону чалавека, а пра чыны яго мне і клопату няма.

Гараднічы. Ну, ужо вы — жанчыны! Усё кончана, аднаго гэтага слова досыць! Вам усё — фінцірлюшкі! Раптам ляпне ні з сяго, ні з таго слоўца. Вас адлупцуюць, ды і толькі, а мужа і памінай, як звалі. Ты, душа мая, абыходзілася з ім так вольна, як быццам з якім-небудзь Добчынскім.

Анна Андрэеўна. Пра гэта я ўжо раю вам не клапаціцца. Мы што-нішто ведаем такое... *(Паглядвае на дачку.)*

Гараднічы *(адзін)*. Ну, ужо з вамі гаварыць!.. Гэткая сапраўды аказія! Дагэтуль не магу апамятацца ад страху. *(Адчыняе дзверы і гаворыць у дзверы:)* Мішка! пакліч квартальных Свістунова і Дзяржыморду: яны тут недалёка дзе-небудзь за варотамі! *(Пасля нядоўгага маўчання.)* Дзіўна ўсё завялося цяпер на свеце: хоць-бы народ ужо быў відны,

а то худзенькі, тоненькі — як яго пазнаеш, хто ён? Яшчэ вайсковы ўсё-ж такі выгляд мае, а як надзене фрачок — ну, нібы муха з падрэзанымі крыллямі. А доўга-ж не даваўся надоечы ў шынку, загінаў такія алегорыі і еківокі, што, здаецца, векбы не дабіўся толку. А вось, нарэшце, і падаўся. Ды яшчэ нагаварыў больш, чым трэба. Відаць, што чалавек малады.

З'ЯВА X

Тыя-ж і Осіп. *Усе бягуць насустрач яму, ківаючы пальцамі.*

Анна Андрэеўна. Падыйдзі сюды, даражэнькі!

Гараднічы. Чш!.. што? што? спіць?

Осіп. Не яшчэ, крышку пацягваецца.

Анна Андрэеўна. Слухай, як цябе завуць?

Осіп. Осіп,васпані.

Гараднічы *(жонцы і дачцы)*. Годзе, годзе вам! *(Осіпу.)* Ну, што друг, цябе накармілі добра?

Осіп. Накармілі, шчыра дзякую; добра накармілі.

Анна Андрэеўна. Ну, што, скажы: да твайго пана вельмі, я думаю, шмат ездзіць графоў і князёў?

Осіп *(убок)*. А што гаворыць? Калі цяпер накармілі добра, значыць, пасля яшчэ лепш накормяць. *(Услых.)* Так, бываюць і графы.

Мар'я Антонаўна. Душачка Осіп, які твой пан прыгожанькі!

Анна Андрэеўна. А што, скажы, калі ласка, Осіп, як ён...

Гараднічы. Ды перастаньце, калі ласка! Вы такой пустой гаворкай толькі мне перашкаджаеце. Ну што, друг?..

Анна Андрэеўна. А чын які на тваім пане?

Осіп. Чын звычайна які.

Гараднічы. Ах, божа мой! Вы ўсё з сваім дурным распытваннем! не дасце ні слова пагаварыць аб справе. Ну, што, друг, як твой пан?.. строгі? любіць гэтак распякаць ці не?

Осіп. Так, парадак любіць. Ужо яму каб усё было ў спраўнасці.

Гараднічы. А мне вельмі падабаецца твой твар! Друг, ты, напэўна, добры чалавек. Ну, што...

Анна Андрэеўна. Слухай, Осіп, а як пан твой там, у мундзіры ходзіць?..

Гараднічы. Годзе вам, сапраўды, трашчоткі якія! Тут патрэбная рэч: справа ідзе аб жыцці чалавека... (*Осіпу.*) Ну, што, друг, дапраўды ты мне вельмі падабаешся. У дарозе не шкодзіць, ведаеш, чайку выпіць лішнюю шкляначку; яно цяпер халаднавата. Дык вось табе пара цалковікаў на чай.

Осіп (*беручы грошы*). Шчыра дзякую, васпан. Дай божа вам усякага здароўя! бедны чалавек, памаглі яму.

Гараднічы. Добра, добра, я і сам рад. А што, друг...

Анна Андрэеўна. Слухай, Осіп, а якія вочы больш за ўсё падабаюцца твайму пану?..

Мар'я Антонаўна. Осіп, душачка! які міленькі носік у твайго пана!

Гараднічы. Ды чакайце, дайце мне!.. (*Осіпу.*) А што, друг, скажы, калі ласка: на што больш пан твой звяртае ўвагу, што яму ў дарозе больш падабаецца?

Осіп. Любіць ён, гледзячы як, што як прыдзецца. Больш за ўсё любіць, каб яго прынялі добра, пачастунак каб быў добры.

Гараднічы. Добры?

Осіп. Так, добры. — Вось ужо на што я, прыгонны чалавек, а і то глядзіць, каб і мне было добра. Далібог! Бывала, заедзем куды-небудзь: «Што, Осіп, добра цябе пачасталі?» — «Дрэнна, ваша высокаблагароддзе!» — «Э», кажа, «гэта, Осіп, нядобры гаспадар. Ты», кажа, «напомні мне, як прыеду». — «А», думаю сабе (*махнуўшы рукою*). «Бог з ім! я чалавек просты».

Гараднічы. Добра, добра і разумна ты гаворыш. Там я табе даў на чай, дык вось яшчэ звыш таго на абаранкі.

Осіп. За што такая ласка, ваша высокаблагароддзе? (*Хавае грошы.*) Хіба ўжо вып'ю за ваша здароўе.

Анна Андрэеўна. Прыходзь, Осіп, да мяне, таксама атрымаеш.

Мар'я Антонаўна. Осіп, душачка, пацалуй свайго пана! (*Чуваць з другога пакоя ціхі кашаль Хлестакова.*)

Гараднічы. Чш! (*Падымаецца на цыпачкі, уся сцэна ўпоўголаса*). Божа вас барані шумець! ідзіце сабе! годзе ўжо вам...

Анна Андрэеўна. Хадзем, Машанька! я табе скажу, што я заўважыла ў госця такое, што нам удваіх толькі можна сказаць.

Гараднічы. О, ужо там нагавораць! я думаю, пайдзі толькі ды паслухай, і вушы потым заткнеш. (*Звяртаецца да Осіпа.*) Ну, друг...

З'ЯВА XI

Тыя-ж, Дзяржыморда і Свістуноў.

Гараднічы. Чш! гэткія касалапыя мядзведзі грукаюць ботамі. Так і валіцца, як быццам сорак пуд скідае хто з воза! Дзе вас чорт ганяе?

Дзяржыморда. Быў па загаду...

Гараднічы. Чш! *(Закрывае яму рот.)* Вось каркнула варона! *(Перадражнівае яго.)* Быў па загаду! Як з бочкі, так рыкае. *(Осіпу.)* Ну, друг, ты ідзі, рыхтуй там, што трэба для пана. Усё, што ні ёсць у доме, патрабуй. *(Осіп выходзіць.)* А вы — стаяць на ганку і ні з месца! І нікога не ўпускаць у дом пабочнага, асабліва купцоў! Калі хоць аднаго з іх упусціце, то... Толькі ўбачыце, што ідзе хто-небудзь з просьбаю, а хоць і не з просьбаю, ды падобны на такога чалавека, што хоча падаць на мяне просьбу, у карак так проста і штурхайце! так яго! як мае быць! *(Паказвае нагой.)* Чуеце? Чш... чш... *(Выходзіць на цыпачках услед за квартальнымі.)*

ДЗЕЯ ЧАЦВЕРТАЯ

Той-жа пакой у доме гараднічага.

З'ЯВА І

Уваходзяць асцярожна, амаль на цыпачках: Амос Фёдаравіч, Арцемій Філіпавіч, паштмейстар, Лука Лукіч, Добчынскі і Бобчынскі ў поўным парадзе і мундзірах. Уся сцэна адбываецца ўпоўголаса.

Амос Фёдаравіч *(строіць усіх поўкругам)*. Богам прашу, панове, хутчэй у кружок ды больш парадку! Бог з ім: і ў палац ездзіць і дзяржаўны савет распякае! Стройцеся на ваенны лад, абавязкова на ваенны лад! Вы, Пётр Іванавіч, забяжыце з гэтага боку, а вы, Пётр Іванавіч, станьце вось тут. *(Абодва Пятры Іванавічы забягаюць на цыпачках.)*

Арцемій Філіпавіч. Воля ваша, Амос Фёдаравіч, нам трэ' было-б зрабіць сякія-такія захады.

Амос Фёдаравіч. А што іменна?

Арцемій Філіпавіч. Ну, вядома што.

Амос Фёдаравіч. Падсунуць?

Арцемій Філіпавіч. Ну ды хоць і падсунуць.

Амос Фёдаравіч. Небяспечна, чорт вазьмі! раскрычыцца: дзяржаўны чалавек. А хіба ў выглядзе ахвяравання з боку дваранства на які-небудзь помнік?

Паштмейстар. Або: «вось, маўляў, прышлі па пошце грошы, якія невядома каму належаць».

Арцемій Філіпавіч. Глядзіце, каб ён вас па пошце не адправіў куды-небудзь далей. Слухайце: гэтыя справы не так робяцца ў добраўпарадкаванай дзяржаве. Чаго нас тут цэлы эскадрон? Прадставіцца трэба па адным, ды вока на вока і таго... як там належыць — каб і вушы не чулі.

Вось як у грамадстве добраўпарадкаваным робіцца. Ну вось вы, Амос Фёдаравіч, першы і пачніце.

Амос Фёдаравіч. Дык лепей-жа вы: у вашай установе высокі наведвальнік укусіў хлеба.

Арцемій Філіпавіч. Дык ужо лепш Луку Лукічу, як асветніку юнацтва.

Лука Лукіч. Не магу, не магу, панове. Я, прызнаюся, так выхаван, што няхай загаворыць са мною адным чынам хто-небудзь вышэй, у мяне, проста, і душы няма, і язык як у гразь завяз. Не, панове, вызвальце, дапраўды вызвальце!

Арцемій Філіпавіч. Так, Амос Фёдаравіч, апрача вас, няма каму. У вас што ні слова, то Цыцэрон з языка зляцеў.

Амос Фёдаравіч. Што вы! што вы: Цыцэрон! Глядзіце, што выдумалі! Што іншы раз захопішся, гаворачы пра дамашнюю псярню, ці пра ганчака...

Усе *(прыстаюць да яго)*. Не, вы не толькі пра сабак, вы і пра стаўпатварэнне... Не, Амос Фёдаравіч, не пакідайце нас, будзьце бацькам нашым!.. Не, Амос Фёдаравіч!

Амос Фёдаравіч. Адчапіцеся, панове!

(У гэты час чутны крокі і адкашліванне ў пакоі Хлестакова. Усе навыперадкі спяшаюцца да дзвярэй, тлумяцца і стараюцца выйсці, што адбываецца не без таго, каб не прыціснулі каго-небудзь. Чутны ўпоўголаса выгукі.)

Голас Бобчынскага. Ой, Пётр Іванавіч, Пётр Іванавіч! наступілі на нагу!

Голас Земляпікі. Адпусціце, панове, хоць душу на пакаянне, зусім прыціснулі!

(Вылучаецца некалькі выгукаў: «ай! ай!» *Нарэшце ўсе выпіраюцца, і пакой застаецца пустым.)*

З'ЯВА II

Хлестакоў адзін, выходзіць з заспанымі вачамі.

Хлестакоў. Я, здаецца, храпянуў як мае быць. Адкуль яны набралі такіх сеннікоў і пярын? аж спацеў. Здаецца, яны ўчора мне падсунулі нечага за снеданнем: у галаве да гэтага часу стукае. Тут, як я бачу, можна з прыемнасцю праводзіць час. Я люблю гасціннасць, і мне, прызнаюся, больш падабаецца, калі мне дагаджаюць ад чыстага сэрца, а не тое, каб дзеля выгады. А дачка гараднічага вельмі нішто сабе, ды і матулька такая, што яшчэ можна-б... Не, я не ведаю, а мне, далібог, падабаецца такое жыццё.

З'ЯВА III

Хлестакоў і суддзя.

Суддзя *(уваходзячы і спыняючыся, сам сабе)*. Божа, божа! вынесі шчасліва; так вось каленкі і ломіць. *(Услых, выцягнуўшыся і прытрымліваючы рукою шпагу.)* Маю гонар прадставіцца: суддзя тутэйшага павятовага суда, калежскі асэсар Ляпкін-Цяпкін.

Хлестакоў. Прашу садзіцца. Дык вы тут суддзя?

Суддзя. З 816-га быў выбран на трохгоддзе воляю дваранства і спраўляў пасаду да гэтага часу.

Хлестакоў. А выгадна, аднак-жа, быць суддзёй?

Суддзя. За тры трохгоддзі прадстаўлены да Уладзіміра 4-й ступені з ухвалы з боку начальства. *(Убок.)* А грошы ў кулаку, ды кулак увесь у агні.

Хлестакоў. А мне падабаецца Уладзімір. Вось Анна 3-й ступені ўжо не так.

Суддзя *(высоўваючы патроху ўперад сціснуты кулак. Убок.)* Госпадзі божа! не ведаю, дзе сяджу. Нібы жару пад цябе падсыпалі.

Хлестакоў. Што гэта ў вас у кулаку?

Амос Фёдаравіч *(збянтэжыўшыся і выпусціўшы на падлогу асігнацыі)*. Нічога-с.

Хлестакоў. Як нічога? Я бачу, грошы ўпалі.

Амос Фёдаравіч *(калоцячыся ўсім целам)*. Зусім не! *(Убок.)* О божа, вось ужо я і пад судом! і каляску падвезлі схапіць мяне.

Хлестакоў *(падымаючы)*. Так, гэта грошы.

Амос Фёдаравіч *(убок)*. Ну, усё кончана: прапаў! прапаў!

Хлестакоў. Ведаеце што? пазычце іх мне...

Амос Фёдаравіч *(паспешна)*. Як-жа, як-жа... з вялікай прыемнасцю. *(Убок.)* Ну, смялей, смялей! вывозь, святая багародзіца!

Хлестакоў. Я, ведаеце, у дарозе выдаткаваўся: тое ды сёе... Урэшце, я вам з вёскі зараз-жа іх прышлю.

Амос Фёдаравіч. Змілуйцеся, як можна! і так гэта такі гонар... Вядома, слабымі маімі сіламі, стараннем і адданасцю начальству... пастараюся заслужыць... *(Устае з крэсла, выцягнуўшыся і рукі па швах.)* Не смею больш турбаваць сваёй прысутнасцю. Не будзе ніякага загаду?

Хлестакоў. Якога загаду?

Амос Фёдаравіч. Я разумею, ці не дасце якога загаду тутэйшаму павятоваму суду?

Хлестакоў. Навошта-ж? Мне-ж ніякай няма цяпер у ім патрэбы; не, нічога. Шчыра дзякую.

Амос Фёдаравіч (*раскланьваючыся і выходзячы, убок*). Ну, горад наш!

Хлестакоў (*пасля таго, як ён вышаў*). Суддзя — добры чалавек!

З'ЯВА IV

Хлестакоў і паштмейстар (уваходзіць, выцягнуўшыся, у мундзіры, прытрымліваючы шпагу).

Паштмейстар. Маю гонар прадставіцца: паштмейстар, надворны саветнік Шпекін.

Хлестакоў. А, калі ласка. Я вельмі люблю прыемную кампанію. Сядайце. Вы тут заўсёды жывяце?

Паштмейстар. Так точна-с.

Хлестакоў. А мне падабаецца тутэйшы гарадок. Вядома, не так многалюдна — ну, што-ж? Гэта-ж не сталіца. Хіба не праўда, гэта-ж не сталіца?

Паштмейстар. Шчырая праўда.

Хлестакоў. Гэта-ж толькі ў сталіцы бантон і няма правінцыяльных гусей. Як ваша думка, хіба не праўда?

Паштмейстар. Так точна-с. (*Убок.*) А ён, аднак-жа, зусім не ганарлівы; аб усім распытвае.

Хлестакоў. А яно, аднак-жа, прызнайцеся, яно і ў маленькім гарадку можна пражыць шчасліва?

Паштмейстар. Так точна-с.

Хлестакоў. На маю думку, што трэба? Трэба толькі, каб цябе паважалі, любілі шчыра — хіба не праўда?

Паштмейстар. Зусім справядліва.

Хлестакоў. Я, прызнаюся, рад, што вы аднае думкі са мною. Мяне, вядома, назавуць дзіваком, але ўжо ў мяне такі характар. (*Гледзячы яму ў вочы, гаворыць сам сабе.*) А папрашу я, каб гэты паштмейстар мне пазычыў! (*Услых.*) Які дзіўны са мной выпадак: у дарозе зусім выдаткаваўся. Ці не можаце вы мне пазычыць трыста рублёў?

Паштмейстар. Чаму-ж не? палічу за найвялікшае шчасце. Вось, калі ласка. Ад душы гатоў служыць.

Хлестакоў. Вельмі дзякую. А я, прызнаюся, смерць не люблю адмаўляць сабе ў дарозе, дый дзеля чаго-ж? Хіба не праўда?

Паштмейстар. Так точна. (*Устае, выцягваецца і прытрымлівае шпагу.*) Не смею больш турбаваць сваёй прысутнасцю... Ці не будзе якой заўвагі па часці паштовага кіраўніцтва?

Хлестакоў. Не, нічога.

(Паштмейстар раскланьваецца і выходзіць).

Хлестакоў (*раскурваючы цыгарку*). Паштмейстар, мне здаецца, таксама вельмі добры чалавек. Прынамсі паслужлівы; я люблю такіх людзей.

З'ЯВА V

Хлестакоў і Лука Лукіч, які амаль што выпіхаецца з дзвярэй. Ззаду яго чуваць голас амаль услых: «Чаго баішся?»

Лука Лукіч (*выцягваючыся не без страху і прытрымліваючы шпагу*). Маю гонар прадставіцца: наглядчык вучылішч, тытулярны саветнік Хлопаў.

Хлестакоў. А, калі ласка. Сядайце, сядайце. Ці не хочаце цыгарку? (*Дае яму цыгарку.*)

Лука Лукіч (*сам сабе, нерашуча*). Вось табе раз! Ужо гэтага ніяк не чакаў. Браць ці не браць?

Хлестакоў. Вазьміце, вазьміце; гэта добрая цыгарка. Вядома, не тое, што ў Пецербургу. Там, бацюхна, я курыў цыгарачкі па дваццаць пяць рублёў соценька, проста, ручкі сабе потым пацалуеш, як выкурыш. Вось агонь, закурыце. (*Падае яму свечку.*)

Лука Лукіч (*спрабуе закурыць і ўвесь дрыжыць*).

Хлестакоў. Ды не з таго канца!

Лука Лукіч (*з перапалоху выпусціў цыгару, плюнуў і, махнуўшы рукой, сам сабе*). Чорт-бы яго забраў усё! загубіла праклятая баязлівасць!

Хлестакоў. Вы, як я бачу, не ахвотнік да цыгарак. А я прызнаюся: гэта мая слабасць. Вось яшчэ наконт жаночага полу, ніяк не магу быць безуважным. Як вы? Якія вам больш падабаюцца — брунеткі ці бландынкі?

Лука Лукіч (*зусім збянтэжаны і не ведае, што сказаць*).

Хлестакоў. Не, скажыце шчыра, брунеткі ці бландынкі?

Лука Лукіч. Не смею знаць.

Хлестакоў. Не, не, не адгаварвайцеся! Мне хочацца абавязкова ўведаць ваш густ.

Лука Лукіч. Асмелюся далажыць... (*Убок.*) Ну, і сам не ведаю, што гавару.

Хлестакоў. А! а! не хочаце сказаць. Напэўна, ужо якая-небудзь брунетка зрабіла вам маленькую загвоздачку. Прызнайцеся, зрабіла?

Лука Лукіч (*маўчыць*).

Хлестакоў. А! а! пачырванелі! бачыце, бачыце! Чаму-ж вы не гаворыце?

Лука Лукіч. Спалохаўся, ваша бла... прэвас... сія... *(Убок.)* Здрадзіў пракляты язык! здрадзіў!

Хлестакоў. Спалохаліся? А ў маіх вачах, сапраўды, ёсць нешта такое, ад чаго робіцца боязна. Прынамсі я ведаю, што ніводная жанчына не можа іх вытрымаць; хіба не праўда?

Лука Лукіч. Так точна-с.

Хлестакоў. Вось са мной вельмі дзіўны выпадак: у дарозе зусім выдаткаваўся. Ці не можаце вы мне пазычыць трыста рублёў?

Лука Лукіч *(хапаючыся за кішэнь, сам сабе)*. Вось дык штука, калі няма! Ёсць, ёсць. *(Вымае і дае, калоцячыся, асігнацыі.)*

Хлестакоў. Шчыра дзякую.

Лука Лукіч *(выцягваючыся і прытрымліваючы шпагу)*. Не смею больш турбаваць прысутнасцю...

Хлестакоў. Бывайце.

Лука Лукіч *(ляціць вон амаль што бягом і гаворыць убок.)* Ну, дзякуй богу! п ну-ж не загляне ў класы.

З'ЯВА VI

Хлестакоў і Арцемій Філіпавіч, выцягнуўшыся і прытрымліваючы шпагу.

Арцемій Філіпавіч. Маю гонар прадставіцца: папячыцель богаўгодных устаноў, надворны саветнік Земляніка.

Хлестакоў. Добры дзень, сядайце, калі ласка.

Арцемій Філіпавіч. Меў гонар суправаджаць вас і прымаць асабіста ў падлеглых майму нагляду богаўгодных установах.

Хлестакоў. А, так! памятаю. Вы вельмі добра пачаставалі снеданнем.

Арцемій Філіпавіч. Рад старацца на службу айчыне.

Хлестакоў. Я, прызнаюся, гэта мая слабасць: люблю добрую кухню. Скажыце, калі ласка, мне здаецца, як быццам вы ўчора былі крышку ніжэйшы ростам, праўда?

Арцемій Філіпавіч. Вельмі можа быць. *(Памаўчаўшы.)* Магу сказаць, што не шкадую нічога і старанна выконваю службу. *(Падсоўвацца бліжэй з сваім крэслам і гаворыць упоўголаса)*. Вось тутэйшы паштмейстар зусім нічога не робіць: усе справы страшэнна запушчаны, пасылкі затрымліваюцца... зрабіце ласку самі наўмысле пераканацца. Суддзя таксама, які толькі што быў перад маім прыходам, ездзіць

толькі на зайцоў, ва ўстановах трымае сабак і паводзіны, калі прызнацца перад вамі, — вядома, для карысці айчыны, я павінен гэта зрабіць, хоць ён мне радня і прыяцель, — паводзіны самыя непамысныя. Тут ёсць адзін памешчык Добчынскі, якога вы мелі ласку бачыць, і як толькі гэты Добчынскі кудынебудзь выйдзе з дому, дык ён там ужо і сядзіць у яго жонкі, я прысягнуць гатоў... І наўмысле гляньце на дзяцей: ніводнае з іх не падобна на Добчынскага, але ўсе, нават дзяўчынка маленькая, як выліты суддзя.

Хлестакоў. Скажыце, калі ласка! а я ніяк гэтага не думаў.

Арцемій Філіпавіч. Вось і наглядчык тутэйшага вучылішча... Я не ведаю, як магло начальства даверыць яму такую пасаду. Ён горш, чым якабінец, і такія падносіць юнацтву нядобранамерныя правілы, што нават выказаць цяжка. Ці не загадаеце, я ўсё гэта выкладу лепш на паперы?

Хлестакоў. Добра, хоць на паперы. Мне вельмі будзе прыемна. Я, ведаеце, гэтак люблю з нуды прачытаць што-небудзь забаўнае... Як ваша прозвішча? Я ўсё забываюся.

Арцемій Філіпавіч. Земляніка.

Хлестакоў. А, так! Земляніка. І што-ж, скажыце, калі ласка, ёсць у вас дзеткі?

Арцемій Філіпавіч. А як-жа. Пяцёра; двое ўжо дарослых.

Хлестакоў. Скажыце, дарослых! А як яны... як яны таго?..

Арцемій Філіпавіч. Што, ці не маеце ласку пытацца, як іх завуць?

Хлестакоў. Так, як іх завуць?

Арцемій Філіпавіч. Нікалай, Іван, Елізавета, Мар'я і Перэпетуя.

Хлестакоў. Гэта добра.

Арцемій Філіпавіч. Не смеючы турбаваць сваёй прысутнасцю, займаць час, вызначаны на свяшчэнныя абавязкі... *(Раскланьваецца, каб пайсці.)*

Хлестакоў *(праводзячы)*. Не, нічога. Гэта ўсё вельмі смешна, што вы гаварылі. Калі ласка, і другім разам таксама... Я гэта вельмі люблю. *(Варочаецца і, адчыніўшы дзверы, крычыць услед яму.)* Гэй, вы! як вас? я ўсё забываюся, як ваша імя і па бацьку.

Арцемій Філіпавіч. Арцемій Філіпавіч.

Хлестакоў. Зрабіце ласку, Арцемій Філіпавіч, са мной дзіўны выпадак: у дарозе зусім выдаткаваўся. Ці няма ў вас грошай пазычыць — рублёў чатырыста?

Арцемій Філіпавіч. Ёсць.

Хлестакоў. Скажыце, як дарэчы. Шчыра вам дзякую.

З'ЯВА VII

Хлестакоў, Бобчынскі і Добчынскі.

Бобчынскі. Маю гонар прадставіцца: жыхар тутэйшага горада, Пётр Іванаў сын Бобчынскі.

Добчынскі. Памешчык Пётр Іванаў сын Добчынскі.

Хлестакоў. А, ды я ўжо вас бачыў. Вы, здаецца, тады ўпалі? Штó, як ваш нос?

Бобчынскі. Дзякуй богу! не турбуйцеся, калі ласка: прысох, цяпер зусім прысох.

Хлестакоў. Добра, што прысох. Я рад... *(Раптоўна і адрывіста.)* Грошай няма ў вас?

Добчынскі. Грошай? як грошай?

Хлестакоў. Пазычыць рублёў тысячу.

Бобчынскі. Такой сумы, далібог, няма. А ці няма ў вас, Пётр Іванавіч?

Добчынскі. Пры сабе не маю, бо грошы мае, калі маеце ласку ведаць, пакладзены ў прыказ грамадскага дагляду.

Хлестакоў. Ды, ну, калі тысячы няма, дык рублёў сто.

Бобчынскі *(шукаючы ў кішэнях)*. У вас, Пётр Іванавіч, няма ста рублёў? У мяне ўсяго сорак асігнацыямі.

Добчынскі *(глядзіць у бумажнік)*. Дваццаць пяць рублёў усяго.

Бобчынскі. Ды вы пашукайце лепш, Пётр Іванавіч! У вас там, я ведаю, у кішэні з правага боку прарэх, дык у прарэх, напэўна, як-небудзь запалі.

Добчынскі. Не, далібог, і ў прарэху няма.

Хлестакоў. Ну, ўсёроўна. Я гэта толькі так. Добра, няхай будзе шэсцьдзесят пяць рублёў. Гэта ўсёроўна. *(Бярэ грошы.)*

Добчынскі. Я асмельваюся папрасіць вас наконт аднае толькі тонкай акалічнасці.

Хлестакоў. А што гэта?

Добчынскі. Справа вельмі тонкага характару: старэйшы сын мой, бачыце, народжаны мною яшчэ да шлюбу....

Хлестакоў. Так?

Добчынскі. То бо, яно так толькі гаворыцца, а ён народжаны мною зусім так, як быццам і ў шлюбе, і ўсё гэта, як належыць, я завяршыў потым законным шлюбам. Дык я, бачыце, хачу, каб ён цяпер ужо быў зусім, значыць, законным маім сынам і каб называўся так, як я: Добчынскі:

Хлестакоў. Добра, няхай называецца, гэта можна.

Добчынскі. Я-б і не турбаваў вас, ды шкада наконт здольнасцей. Хлапчына, ведаеце, такі... вялікія надзеі падае: напамяць вершы розныя раскажа і, калі дзе трапіцца ножык, зараз-жа зробіць маленькую брычачку так дасканала, як штукар. Вось і Пётр Іванавіч ведае.

Бобчынскі. Так, вялікія здольнасці мае.

Хлестакоў. Добра, добра: я аб гэтым пастараюся, я буду гаварыць... я спадзяюся, усё гэта будзе зроблена, так, так. *(Звяртаецца да Бобчынскага.)* Ці не маеце і вы чаго-небудзь сказаць мне?

Бобчынскі. Як-жа, маю вельмі пакорную просьбу.

Хлестакоў. А што, аб чым?

Бобчынскі. Я вельмі прашу вас, калі паедзеце ў Пецербург, скажыце ўсім там вяльможам розным: сенатарам і адміралам, што вось, ваша сіяцельства, ці прэвасхадзіцельства, жыве ў такім вось горадзе Пётр Іванавіч Бобчынскі. Так і скажыце: жыве Пётр Іванавіч Бобчынскі.

Хлестакоў. Вельмі добра.

Бобчынскі. Ды калі гэтак і гасудару прыдзецца, дык скажыце і гасудару, што вось, маўляў, ваша імператарскае вялічаства, у такім вось горадзе жыве Пётр Іванавіч Бобчынскі.

Хлестакоў. Вельмі добра.

Добчынскі. Выбачайце, што так патурбавалі вас сваёй прысутнасцю.

Бобчынскі. Выбачайце, што так патурбавалі вас сваёй прысутнасцю.

Хлестакоў. Нічога, нічога. Мне вельмі прыемна. *(Выправаджвае іх.)*

З'ЯВА VIII

Хлестакоў *(адзін)*. Тут шмат чыноўнікаў. Мне здаецца, аднак-жа, яны мяне лічаць за дзяржаўнага чалавека. Мусіць, я ўчора ім падпусціў пылу. Якія дурні! Напішу я вазьму пра ўсё ў Пецербург Трапічкіну: ён пасісвае артыкульчыкі, няхай ён іх абсмяе як мае быць. Гэй, Осіп! Падай мне паперу і чарніла! *(Осіп выглянуў з дзвярэй, сказаўшы: «зараз».)* А ўжо Трапічкіну, сапраўды, калі хто трапіць на зубок, — сцеражыся: бацькі роднага не пашкадуе дзеля слоўца, і грошы таксама любіць. Урэшце, чыноўнікі гэтыя добрыя людзі; гэта з іх боку добрая рыса, што яны мне грошай пазычылі. Перагляджу наўмысле, колькі ў мяне грошай. Гэта ад суддзі трыста; гэта ад паштмейстара трыста, шэсцьсот, семсот, во-

семсот... Якая зашмальцаваная паперка! Восемсот, дзевяцьсот... Ого! за тысячу пераваліла... А ну, цяпер, капітан, а ну, пападзіся ты мне цяпер! Паглядзім, хто каго!

З'ЯВА IX

Хлестакоў і Осіп з чарнілам і паперай.

Хлестакоў. Ну што́, бачыш, дурань, як мяне частуюць і прымаюць? *(Пачынае пісаць.)*

Осіп. Так, дзякуй богу! Толькі ведаеце што́, Іван Аляксандравіч?

Хлестакоў. А што́?

Осіп. Выязджайце адсюль. Далібог, пара ўжо.

Хлестакоў *(піша)*. Вось глупства! чаму?

Осіп. Ды так. Бог з імі з усімі! Пагулялі тут два дзянькі, — ну, і досыць. Што́ з імі доўга валаводзіцца? Плюньце на іх! чаго добрага: які-небудзь другі наедзе. Далібог, Іван Аляксандравіч! А коні тут добрыя: так-бы закацілі!..

Хлестакоў *(піша)*. Не, мне яшчэ хочацца пажыць тут. Няхай заўтра.

Осіп. Ды што́ заўтра! Далібог, паедзем, Іван Аляксандравіч! Яно хоць і вялікі гонар вам, ды ўсё, ведаеце, лепш паехаць хутчэй: вас-жа, далібог, за некага другога палічылі... І бацюхна ваш будзе гневацца, што так замарудзілі. Так-бы, далібог, закацілі слаўна! А коней-бы важных тут далі.

Хлестакоў *(піша)*. Ну добра. Занясі толькі раней гэта пісьмо, бадай, разам і падарожную вазьмі. Ды затое глядзі, каб коні добрыя былі. Фурманам скажы, што я буду даваць па рублю, каб так, як фельд'егера кацілі! і песні каб пелі!.. *(Піша далей.)* Уяўляю, Трапічкін памрэ з рогату...

Осіп. Я, васпан, адпраўлю яго з чалавекам тутэйшым, а сам лепш буду ўпакоўвацца, каб не марнаваць дарэмна часу.

Хлестакоў *(піша)*. Добра, прынясі толькі свечку.

Осіп *(выходзіць і гаворыць за сцэнай)*. Гэй, слухай, брат! Занясеш пісьмо на пошту, і скажы паштмейстару, каб ён прыняў без грошай, ды скажы, каб зараз-жа прывялі да пана самую лепшую тройку, кур'ерскую; а прагону, скажы, пан не плаціць: прагон, скажы, казённы. Ды каб усё хутчэй, а то, скажы, пан злуецца. Стой, яшчэ пісьмо не гатова.

Хлестакоў *(піша далей)*. Цікава ведаць, дзе ён цяпер жыве — у Паштамцкай ці Гарохавай. Ён-жа таксама любіць часта пераязджаць з кватэры і недаплачваць. Напішу наўдалую ў Паштамцкую. *(Згортвае і надпісвае.)*

(Осіп прыносіць свечку. Хлестакоў запячатвае. У гэты час чуваць голас Дзяржыморды: Куды лезеш, барада? Кажуць табе, нікога не загадана пускаць.)

Хлестакоў *(дае Осіпу пісьмо)*. На, занясі.

Галасы купцоў. Дапусціце, бацюхна! Вы не можаце не дапусціць: мы па справе прышлі.

Голас Дзяржыморды. Пайшоў, пайшоў! Не прымае, спіць. *(Шум павялічваецца.)*

Хлестакоў. Што́ там такое, Осіп? Паглядзі, што за шум.

Осіп *(глядзіць у акно)*. Купцы нейкія хочуць зайсці, ды не дапускае квартальны. Махаюць паперамі: мусіць вас хочуць бачыць.

Хлестакоў *(падыходзячы да акна)*. А што вы, шаноўныя?

Галасы купцоў. Да твае міласці звяртаемся. Загадай, гасудар, просьбу прыняць.

Хлестакоў. Упусціце іх, упусціце! няхай ідуць. Осіп, скажы ім, няхай ідуць. *(Осіп выходзіць.)*

Хлестакоў *(прымае праз акно просьбы, разгортвае адну з іх і чытае:)* «Яго Высокаблагароднаму Светласці Пану Фінансаву ад купца Абдуліна...» Чорт ведае што́: і чына такога няма!

З'ЯВА X

Хлестакоў і купцы з корабам віна і галовамі цукру.

Хлестакоў. А што́ вы, шаноўныя?

Купцы. Чалом б'ём вашай міласці.

Хлестакоў. А што вам трэба?

Купцы. Не загубі, гасудар! крыўду церпім зусім дарэмна.

Хлестакоў. Ад каго?

Адзін з купцоў. Ды ўсё ад гараднічага тутэйшага. Такога гараднічага ніколі яшчэ, гасудар, не было. Такія крыўды чыніць, што апісаць нельга. Пастоем зусім замарыў, хоць у пятлю лезь. Не па-людску абыходзіцца. Схопіць за бараду, кажа: «Ах ты, татарын!» Далібог-жа! Каб, скажам, чым-небудзь не ўважылі яго, а то мы ўжо заўсёды парадку трымаемся: што належыць на сукенку жонцы яго і дачцы — мы супроць гэтага не стаім. Не, бач ты, яму ўсяго гэтага мала. Далібог! Прыдзе ў краму і, што ні трапіцца, усё бярэ. Сукна ўбачыць пастаў, кажа: «Э, мілы, гэта добрае сукенца: занясі яго да мяне». Ну, і нясеш, а ў паставе будзе без нечага аршын пяцьдзесят.

Хлестакоў. Няўжо? Ах, якая-ж ён шэльма!

Купцы. Далібог! такога ніхто не памятае гараднічага. Так усё і прыхоўваеш у краме, як яго згледзіш. То бо, не тое, каб сказаў, якую далікатнасць, усялякую дрэнь бярэ: чарнасліў такі, што гадоў па сем ужо ляжыць у бочцы, што ў мяне сядзелец не будзе есці, а ён цэлую жменю туды запусціць. Імяніны яго бываюць на Антона, і ўжо, здаецца, усяго нанясеш, ні ў чым патрэбы няма. Не, яму яшчэ давай: кажа, і на Ануфрэя яго імяніны. Што рабіць? і на Ануфрэя нясеш.

Хлестакоў. Ды гэта, проста, разбойнік.

Купцы. Далібог! А паспрабуй пярэчыць, навядзе да цябе ў дом цэлы полк на пастой. А калі што, загадае заперці дзверы. «Я цябе», кажа, «не буду», кажа, «падвяргаць цялеснаму пакаранню, або катаваць — гэта», кажа, «забаронена законам, а вось ты ў мяне, даражэнькі, паясі селядца!»

Хлестакоў. Ах, якая шэльма! Ды за гэта, проста, у Сібір.

Купцы. Ды ўжо куды міласць твая ні заправадзіць яго, усё будзе добра, абы ад нас далей. Не пагрэбуй, бацька наш, хлебам і соллю: кланяемся табе цукрыкам і корабам віна.

Хлестакоў. Не, вы гэтага не думайце: я не бяру зусім ніякага хабару. Вось калі-б вы, напрыклад, захацелі мне пазычыць рублёў трыста, — ну, тады зусім іншая справа: пазыку я мог-бы ўзяць.

Купцы. Зрабі ласку, бацька наш! *(Вымаюць грошы.)* Ды што трыста! ужо лепш пяцьсот вазьмі, дапамажы толькі.

Хлестакоў. Калі ласка: пазыку — я ні слова, я вазьму.

Купцы *(падносяць яму на сярэбраным падносе грошы.)* Ужо, калі ласка, і падносік разам вазьміце.

Хлестакоў. Ну, і падносік можна.

Купцы *(кланяючыся)*. Дык ужо вазьміце за адным махам і цукрыку.

Хлестакоў. О не: я хабару ніякага...

Осіп. Ваша высокаблагароддзе! чаму вы не бераце? Вазьміце! у дарозе ўсё спатрэбіцца. Давай сюды галовы і мяшок! Давай усё, усё пойдзе на карысць. Што там? вяровачка? Давай і вяровачку! і вяровачка ў дарозе спатрэбіцца: каляска зломіцца, ці што іншае, падвязаць можна.

Купцы. Дык ужо зрабіце такую ласку, ваша сіяцельства! Калі ўжо вы не дапаможаце ў нашай просьбе, то ўжо не ведаем, як і быць: проста хоць у пятлю лезь.

Хлестакоў. Абавязкова, абавязкова! Я пастараюся. *(Купцы выходзяць. Чуваць голас жанчыны:* Не, ты не смееш

не дапусціць мяне! Я на цябе паскарджуся яму самому. Ты не штурхайся так балюча!)

Хлестакоў. Хто там? (*Падыходзіць да акна.*) А што ты, матухна?

Галасы двух жанчын. Ласкі твае, бацюхна, прашу! Загадай, гасудар, выслухаць!

Хлестакоў (*у акно*). Прапусціце яе.

З'ЯВА XI

Хлестакоў, слесарыха і унцер-афіцэрыха.

Слесарыха (*кланяючыся ў ногі*). Ласкі прашу...

Унцер-афіцэрыха. Ласкі прашу...

Хлестакоў. Ды што вы за жанчыны?

Унцер-афіцэрыха. Унцер-афіцэрская жонка Іванова.

Слесарыха. Слесарыха, тутэйшая мяшчанка, Феўрон- ня Пятроўна Пашлёпкіна, бацюхна мой...

Хлестакоў. Стой, гавары раней адна. Што табе трэба?

Слесарыха. Ласкі прашу: на гараднічага чалом б'ю! Каб яму бог даў усялякае ліха! Каб ні дзецям яго, ні яму, абармоту, ні дзядзькам, ні цёткам яго ні ў чым ніякага прыбытку не было!

Хлестакоў. А што?

Слесарыха. Ды мужа майго загадаў у салдаты здаць, і чарга-ж на нас не прыпадала, абармот гэткі! ды і па закону нельга: ён жанаты.

Хлестакоў. Як-жа ён мог гэта зрабіць?

Слесарыха. Зрабіў, шэльма, зрабіў, — каб яго бог пабіў і на тым свеце, і на гэтым! Каб яму, калі і цётка ёсць, дык і цётцы ўсякая пакасць, і бацька, калі жывы ў яго, дык каб і ён, шэльма, адубеў ці папярхнуўся навекі, абармот гэтакі! Належала ўзяць краўцовага сына, ён-жа і п'янчужка быў, ды бацькі багаты гасцінец далі, дык ён і прысукаўся да сына купчыхі Панцялеевай, а Панцялеева таксама падаслала жонцы палатна тры сувоі, дык ён да мяне. «Нашто», кажа, «табе муж? ён ужо табе не здатны». Ды я-то ведаю, здатны ці не здатны, гэта мая справа, абармот ты гэтакі! «Ён», кажа, «злодзей; хоць ён цяпер і не ўкраў, ды ўсёроўна», кажа, «ён украдзе, яго і так у наступным годзе вазьмуць у рэкруты». Ды мне-то як без мужа, абармот ты гэтакі! Я слабы чалавек, падлюга ты такая! Каб усёй радні тваёй не давялося бачыць свету божага! А калі ёсць цешча, то каб і цешчы...

Хлестакоў. Добра, добра. Ну, а ты? (*Выпраўаджвае старую.*)

Слесарыха (*выходзячы*). Не забудзься, бацька наш! змілуйся!

Унцер-афіцэрыха. На гараднічага, бацюхна, прышла...

Хлестакоў. Ну ды што, чаго? гавары ў кароткіх словах.

Унцер-афіцэрыха. Адхвастаў, бацюхна.

Хлестакоў. Як?

Унцер-афіцэрыха. Па памылцы, бацюхна мой! Бабы нашы задраліся на рынку, а паліцыя спазнілася, ды і схапілі мяне, ды так адрапартавалі: два дні сядзець не магла.

Хлестакоў. Дык што-ж цяпер рабіць?

Унцер-афіцэрыха. Ды рабіць, вядома, няма чаго. А за памылку загадай яму заплаціць штрафт. Мне ад свайго шчасця нечага адмаўляцца, а грошы мне цяпер-бы вельмі спатрэбіліся.

Хлестакоў. Добра, добра. Ідзіце, ідзіце! Я распараджуся. (*У акно высоўваюцца рукі з просьбамі.*) Ды хто там яшчэ? (*Падыходзіць да акна.*) Не хачу, не хачу! не трэба, не трэба! (*Абыходзячы.*) Абрыдлі, чорт вазьмі! не ўпускай, Осіп!

Осіп (*крычыць у акно*). Пайшлі, пайшлі! Не пара, заўтра прыходзьце!

(*Дзверы адчыняюцца і выстаўляецца нейкая постыць у фрызавым шынялі, з няголенай барадою, напухлаю губой і перавязанай шчакой; за ім у перспектыве паказваецца некалькі другіх.*)

Осіп. Пайшоў, пайшоў! чаго лезеш? (*Упіраецца першаму рукамі ў жывот і выпіраецца разам з ім у прыхожую, зачыніўшы за сабою дзверы.*)

З'ЯВА XII

Хлестакоў і Мар'я Антонаўна.

Мар'я Антонаўна. Ах!

Хлестакоў. Чаго-ж вы так спужаліся, васпані?

Мар'я Антонаўна. Не, я не спужалася.

Хлестакоў (*рысуецца*). Змілуйцеся, васпані, мне вельмі прыемна, што вы мяне палічылі за такога чалавека, які... Ці асмелюся запытацца ў вас, куды вы меліся ісці?

Мар'я Антонаўна. Дапраўды-ж, я нікуды не ішла.

Хлестакоў. Чаму-ж, напрыклад, вы нікуды не ішлі?

Мар'я Антонаўна. Я думала, ці не тут матуля...

Хлестакоў. Не, мне хацелася-б ведаць, чаму вы нікуды не ішлі?

Мар'я Антонаўна. Я вам перашкодзіла. Вы займаліся важнымі справамі.

Хлестакоў (*рысуецца*). А вашы вочы лепш, чым важныя справы... Вы ніяк не можаце мне перашкодзіць; ніякім чынам не можаце; наадварот, вы можаце прынесці прыемнасць.

Мар'я Антонаўна. Вы гаворыце па-сталічнаму.

Хлестакоў. Дзеля такой цудоўнай асобы, як вы. Ці насмелюся быць такім шчаслівым, каб прапанаваць вам крэсла? Але не, вам трэба не крэсла, а трон.

Мар'я Антонаўна. Дапраўды, я не ведаю... мне так трэба было ісці. (*Села.*)

Хлестакоў. Якая ў вас прыгожая хустачка!

Мар'я Антонаўна. Вы насмешнікі, абы толькі пасмяяцца з правінцыяльных.

Хлестакоў. Як-бы я хацеў,васпані, быць вашай хустачкай, каб абнімаць вашу лілейную шыйку.

Мар'я Антонаўна. Я зусім не разумею, аб чым вы гаворыце: нейкая хустачка... Сёння якая дзіўная пагода!

Хлестакоў. А вашы губкі, васпані, лепш за ўсякую пагоду.

Мар'я Антонаўна. Вы ўсё такое гаворыце... Я-б вас папрасіла, каб вы мне напісалі лепш на ўспамін якія-небудзь вершыкі ў альбом. Вы, напэўна, іх ведаеце шмат.

Хлестакоў. Для вас, васпані, усё, што хочаце. Патрабуйце, якія вершы вам?

Мар'я Антонаўна. Якія-небудзь такія — харошыя, новыя.

Хлестакоў. Ды што́ вершы! я шмат іх ведаю.

Мар'я Антонаўна. Ну, скажыце, якія-ж вы мне напішаце?

Хлестакоў. Ды нашто-ж гаварыць? я і так іх ведаю.

Мар'я Антонаўна. Я вельмі люблю іх...

Хлестакоў. Ды ў мяне шмат іх усякіх. Ну, вось я вам хоць гэты: «О ты, что́ в горести напрасно на бога ропщешь, человек!..» ну і іншыя... цяпер не магу прыпомніць; урэшце, гэта ўсё нічога. Я вам лепш замест гэтага пакажу маю любоў, якая ад вашага позірку... (*Прысоўваючы крэсла.*)

Мар'я Антонаўна. Любоў! Я не разумею любоў... я ніколі і не ведала, што за любоў... (*Адсоўвае крэсла.*)

Хлестакоў. Чаго-ж вы адсоўваеце сваё крэсла? Нам лепш будзе сядзець блізка аднаму ля другога.

Мар'я Антонаўна (*адсоўваючыся*). Нашто-ж блізка? усёроўна і далёка.

Хлестакоў *(прысоўваючыся)*. Нашто-ж далёка? усё роўна і блізка.

Мар'я Антонаўна *(адсоўваючыся)*. Ды нашто-ж гэта?

Хлестакоў *(прысоўваючыся)*. Ды гэта-ж вам здаецца толькі, што блізка; а вы ўявіце сабе, што далёка. Які-б я быў шчаслівы, васпані, каб мог сціснуць вас у сваіх абдымках.

Мар'я Антонаўна *(глядзіць у акно)*. Што́ гэта там, як быццам паляцела? Сарока ці якая другая птушка?

Хлестакоў *(цалуе яе ў пляча і глядзіць у акно)*. Гэта сарока.

Мар'я Антонаўна *(устае абураная)*. Не, гэта ўжо занадта... Нахабнасць такая!..

Хлестакоў *(трымаючы яе)*. Выбачайце, васпані: я гэта зрабіў ад любві, паверце, ад любві.

Мар'я Антонаўна. Вы лічыце мяне такой правінцыялкай... *(Намагаецца пайсці.)*

Хлестакоў *(усё трымаючы яе)*. Ад любві, далібог, ад любві. Я так толькі, пажартаваў. Мар'я Антонаўна, не злуйцеся! я гатоў на каленках прасіць у вас прабачэння. *(Падае на калені.)* Даруйце-ж, даруйце. Вы бачыце, я на каленях.

З'ЯВА XIII

Тыя-ж і Анна Андрэеўна.

Анна Андрэеўна *(убачыўшы Хлестакова на каленях)*. Ах, які пасаж!

Хлестакоў *(устаючы)*. А, чорт вазьмі!

Анна Андрэеўна *(дачцы)*. Гэта што значыць, васпані? Гэта што за ўчынкі такія?

Мар'я Антонаўна. Я, мамачка...

Анна Андрэеўна. Ідзі прэч адгэтуль! чуеш, прэч, прэч! І не смей паказвацца на вочы. *(Мар'я Антонаўна выходзіць у слязах)*. Выбачайце, я, прызнаюся, так здзіўлена...

Хлестакоў *(убок)*. А яна таксама вельмі апетытная, вельмі не брыдкая. *(Кідаецца на калені.)* Васпані, вы бачыце, я згараю ад любві.

Анна Андрэеўна. Як, вы на каленях? Ах, устаньце, устаньце! тут падлога зусім нячыстая.

Хлестакоў. Не, на каленях, толькі на каленях! я хачу ведаць, што такое мне суджана, жыццё ці смерць.

Анна Андрэеўна. Але дазвольце, я яшчэ не разумею цалкам значэння слоў. Калі не памыляюся, вы робіце дэкларацыю наконт мае дачкі́.

Хлестакоў. Не, я закаханы ў вас. Жыццё маё на валаску. Калі вы не ўвянчаеце сталае каханне маё, то я не

варты зямнога існавання. З полымем у грудзях прашу рукі вашай.

Анна Андрэееўна. Але дазвольце заўважыць: я ў пэўным сэнсе... я замужам.

Хлестакоў. Гэта нічога! Для любві няма розніцы, і Карамзін сказаў: «Законы асуджаюць». Мы адыйдзем пад засень струменяў... Рукі вашай, рукі прашу.

З'ЯВА XIV

Тыя-ж і Мар'я Антонаўна раптам убягае.

Мар'я Антонаўна. Мамачка, папа сказаў, каб вы... (*Убачыўшы Хлестакова на каленях, ускрыквае.*) Ах, які пасаж!

Анна Андрэеўна. Ну, што ты? да чаго? чаго? Што за лёгкадумнасць такая! Раптам убегла, як учадзеўшая кошка. Ну што ты знайшла такога дзіўнага? Ну што табе ўздумалася? Дапраўды, як дзіця якое-небудзь трохгадовае. Не падобна, не падобна, зусім не падобна на тое, каб ёй было васемнаццаць гадоў. Я не ведаю, калі ты пасталееш, калі ты будзеш трымаць сябе, як пристойна добра выхаванай дзяўчыне, калі ты будзеш ведаць, што такое добрыя правілы і салідансць у паводзінах.

Мар'я Антонаўна (*праз слёзы*). Я, далібог, мамачка не ведала...

Анна Андрэеўна. У цябе вечна нейкі вецер свідруе ў галаве; ты бярэш прыклад з дочак Ляпкіна-Цяпкіна. Што табе глядзець на іх? не трэба табе глядзець на іх. Табе ёсць прыклады іншыя: перад табою маці твая. Вось якія прыклады ты павінна пераймаць.

Хлестакоў (*хапае за руку дачку*). Анна Андрэеўна, не праціўцеся нашаму шчасцю, благаславіце сталую любоў!

Анна Андрэеўна (*са здзіўленнем*). Дык вы ў яе?..

Хлестакоў. Вырашыце: жыццё ці смерць?

Анна Андрэеўна. Ну вось бачыш, дурніца, ну вось бачыш: праз цябе, праз такую дрэнь, госць стаяў на каленях; а ты раптам убегла, як вар'ятка. Ну вось, дапраўды, варт, каб я назнарок адмовіла: ты не варта такога шчасця.

Мар'я Антонаўна. Не буду, мамачка. Далібог, больш не буду.

З'ЯВА XV

Тыя-ж і гараднічы, засопшыся.

Гараднічы. Ваша прэвасхадзіцельства! не загубіце! не загубіце!

Хлестакоў. Што з вамі?

Гараднічы. Там купцы скардзіліся вашаму прэвасхадзіцельству. Клянуся, што і на палову няма таго, што яны гавораць. Яны самі ашукваюць і абмерваюць народ. Унцерафіцэрыха набрахала вам, быццам я яе адхвастаў; яна хлусіць, далібог, хлусіць. Яна сама сябе адхвастала.

Хлестакоў. Правалiцца няхай уцер-афіцэрыха. Мне не да яе!

Гараднічы. Не верце, не верце! Гэта такія хлусы... ім вось такое дзіцянё не паверыць. Яны ўжо і па ўсім горадзе вядомы, як хлусы. А наконт абармотаў, асмелюся далажыць: гэта такія абармоты, якіх свет не бачыў.

Анна Андрэеўна. Ці ведаеш ты, які гонар робіць нам Іван Аляксандравіч? Ён просіць рукі нашай дачкі.

Гараднічы. Куды! куды!.. З глузду з'ехала, матухна! Не гневайся, калі ласка, ваша прэвасхадзіцельства: яна крыху прыдуркаватая, такая-ж была і маці яе.

Хлестакоў. Ды я, сапраўды, прашу рукі. Я закаханы.

Гараднічы. Не магу верыць, ваша прэвасхадзіцельства!

Анна Андрэеўна. Ды калі гавораць табе!

Хлестакоў. Я не жартуючы вам кажу... я магу ад любві звар'яцець.

Гараднічы. Не смею верыць, не варты такога гонару.

Хлестакоў. Ды калі вы не згодзіцеся аддаць рукі Мар'і Антонаўны, то я, чорт ведае, што гатоў...

Гараднічы. Не магу верыць: маеце ласку жартаваць, ваша прэвасхадзіцельства.

Анна Андрэеўна. Ах, які ёлап, сапраўды! Ну калі табе гавораць?

Гараднічы. Не магу верыць.

Хлестакоў. Аддайце, аддайце! Я адчаянны чалавек, я адважуся на ўсё: калі застрэлюся, вас пад суд аддадуць.

Гараднічы. Ах, божа мой! Я, далібог, не вінават, ні душою, ні целам. Не гневайцеся, калі ласка! няхай ваша міласць робіць так, як хоча! у мяне, далібог, у галаве цяпер... я і сам не ведаю, што робіцца. Такі дурань цяпер зрабіўся, якім яшчэ ніколі не быў.

Анна Андрэеўна. Ну, благаслаўляй!

(Хлестакоў падыходзіць з Мар'яй Антонаўнай.)

Гараднічы. Няхай вас бог благаславіць, а я не вінаваты! *(Хлестакоў цалуецца з Мар'яй Антонаўнай. Гараднічы глядзіць на іх.)* Што за чорт! Сапраўды! *(Працірае вочы.)* Цалуюцца! Ах, бацюхны, цалуюцца! Сапраўдны жаніх!

(Ускрыквае, падскочыўшы ад радасці.) Ай, Антон! Ай, Антон! Ай, гараднічы! Вунь як справа пайшла!

З'ЯВА XVI

Тыя-ж і Осіп.

Осіп. Коні гатовы.

Хлестакоў. А, добра... я зараз.

Гараднічы. Як? Маеце ласку ехаць?

Хлестакоў. Так, еду.

Гараднічы. А калі-ж, то бо... вы мелі ласку самі намякнуць наконт, здаецца, вяселля?

Хлестакоў. А гэта... На адну хвіліну толькі... на адзін дзень да дзядзькі — багаты стары; а заўтра-ж і назад.

Гараднічы. Не смеем ніяк затрымліваць, спадзеючыся на шчаслівы зварот.

Хлестакоў. Як-жа, як-жа, я ў момант. Бывайце, любоў мая... не, проста не магу выказаць! Бывайце, душачка! *(Цалуе яе ручку.)*

Гараднічы. Ды ці не трэба вам у дарогу чаго-небудзь? Вы мелі ласку, здаецца, адчуваць патрэбу ў грашах?

Хлестакоў. О не, нашто гэта? *(Крыху падумаўшы.)* А ўрэшце, бадай што.

Гараднічы. Колькі трэба вам?

Хлестакоў. Ды вось тады вы далі дзвесце, то бо, не дзвесце, а чатырыста, — я не хачу выкарыстаць вашу памылку, — дык, бадай, і цяпер столькі-ж, каб ужо роўна было восемсот.

Гараднічы. Зараз! *(Вымае з бумажніка.)* Яшчэ як наўмысле, самымі новенькімі паперкамі.

Хлестакоў. А, так! *(Бярэ і разглядае асігнацыі.)* Гэта добра. Гэта-ж, кажуць, новае шчасце, калі новенькімі паперкамі.

Гараднічы. Так точна-с.

Хлестакоў. Бывайце, Антон Антонавіч! Вельмі ўдзячны за вашу гасціннасць. Я прызнаюся ад усяго сэрца: мне нідзе не было такога добрага прыёму. Бывайце, Анна Андрэеўна! Бывайце, мая душачка, Мар'я Антонаўна!

(Выходзяць.)

ЗА СЦЭНАЙ

Голас Хлестакова. Бывайце, анёл душы маёй, Мар'я Антонаўна!

Голас гараднічага. Як-жа гэта вы? проста так на перакладной і едзеце?

Голас Хлестакова. Ды я прывык ужо так. У мяне галава баліць ад рэсораў.

Голас фурмана. Тпр...

Голас гараднічага. Дык, прынамсі, чым-небудзь заслаць, хоць-бы коўрыкам. Ці не загадаеце, я скажу, каб падалі коўрык.

Голас Хлестакова. Не, нашто? Гэта пустое. А ўрэшце, няхай даюць коўрык.

Голас гараднічага. Гэй, Аўдоцця! Ідзі ў кладавую, дастань кавёр самы лепшы, — што па блакітным полі персідскі, хутчэй!

Голас фурмана. Тпр...

Голас гараднічага. Калі-ж загадаеце чакаць вас?

Голас Хлестакова. Заўтра ці паслязаўтра.

Голас Осіпа. А, гэта кавёр? давай яго сюды, кладзі вось так! Цяпер давай з гэтага боку сена.

Голас фурмана. Тпр...

Голас Осіпа. Вось з гэтага боку! сюды! яшчэ! добра. Слаўна будзе! *(Б'е рукой па каўры.)* Цяпер сядайце, ваша благароддзе.

Голас Хлестакова. Бывайце, Антон Антонавіч!

Голас гараднічага. Бывайце, ваша прэвасхадзіцельства!

Жаночыя галасы. Бывайце, Іван Аляксандравіч!

Голас Хлестакова. Бывайце маменька!

Голас фурмана. Гэй вы, залётныя!

(Званок звініць. Заслона апускаецца.)

ДЗЕЯ ПЯТАЯ

Той-жа пакой.

З'ЯВА I

Гараднічы, Анна Андрэеўна і Мар'я Антонаўна.

Гараднічы. Што, Анна Андрэеўна? га? Ці думала ты што-небудзь пра гэта? Такі багаты прыз, чорт вазьмі! Ну, прызнайся шчыра: табе і ў сне не снілася — проста з якой-небудзь гараднічыхі і раптам, фу ты, канальства, з якім д'яблам параднілася!

Анна Андрэеўна. Зусім не; я даўно гэта ведала. Гэта табе дзіва, бо ты просты чалавек, ніколі не бачыў парадачных людзей.

Гараднічы. Я сам, матухна, парадачны чалавек. Аднак-жа, далібог, як падумаеш, Анна Андрэеўна: якія мы з табой цяпер птушкі сталі! га, Анна Андрэеўна? Высокага палёту, чорт вазьмі! Чакай-жа, цяпер-жа я задам перцу ўсім гэтым ахвотнікам падаваць просьбы і даносы. Гэй, хто там? *(Уваходзіць квартальны.)* А, гэта ты, Іван Карпавіч; пакліч сюды, брат, купцоў. Вось я іх, шэльмаў! Дык скардзіцца на мяне! Бач ты, пракляты іудзейскі народ! Пастойце-ж, галубчыкі! Раней я вас карміў да вусоў толькі, а цяпер накармлю да барады. Запішы ўсіх, хто толькі хадзіў біць чалом на мяне, і вось гэтых больш за ўсё пісак, пісак, якія закручвалі ім просьбы. Ды абвясці ўсім, каб ведалі: што вось, маўляў, які гонар бог паслаў гараднічаму, што аддае дачку сваю не тое, каб за якога-небудзь простага чалавека, а за такога, што і на свеце яшчэ не было, што можа ўсё зрабіць, усё, усё, усё! Усім абвясці, каб усе ведалі. Крычы на ўвесь народ, лупі ў

званы, чорт вазьмі! ужо калі ўрачыстасць, дык урачыстасць. *(Квартальны выходзіць.)* Дык вось як, Анна Андрэеўна, га? Як-жа мы цяпер, дзе будзем жыць? тут ці ў Піцеры?

Анна Андрэеўна. Натуральна, у Пецербургу. Як можна тут заставацца?

Гараднічы. Ну ў Піцеры, дык у Піцеры; а яно добра было-б і тут. Што, я думаю, ужо гараднічтва тады к чорту, га, Анна Андрэеўна?

Анна Андрэеўна. Натуральна, што за гараднічтва?

Гараднічы. Яно-ж, як ты думаеш, Анна Андрэеўна, цяпер можна вялікі чын займець, бо ён-жа запанібрата з усімі міністрамі і ў палац ездзіць, дык таму можа такое павышэнне зрабіць, што з часам і ў генералы ўлезеш. Як ты думаеш, Анна Андрэеўна: можна ўлезці ў генералы?

Анна Андрэеўна. Чаму-ж не! вядома, можна.

Гараднічы. А, чорт вазьмі, слаўна быць генералам! Кавалерыю павесяць табе цераз плячо. А якую кавалерыю лепш, Анна Андрэеўна? чырвоную ці блакітную?

Анна Андрэеўна. Ужо, вядома, блакітную лепш.

Гараднічы. Э? бачыш, чаго захацела! добра і чырвоную. Яно чаму хочацца быць генералам? таму, што, здарыцца, паедзеш куды-небудзь — фельд'егеры і ад'ютанты паскачуць усюды наперад: «коней!» І там на станцыях нікому не дадуць, усё чакае: усе гэтыя тытулярныя, капітаны, гараднічыя, а ты сабе і ў вус не дзьмеш. Абедаеш дзе-небудзь у губернатара, а там: стой гараднічы! Хе, хе, хе! *(Заходзіцца з рогату.)* Вось што, канальства, прывабна!

Анна Андрэеўна. Табе ўсё такое грубае падабаецца. Ты павінен памятаць, што жыццё трэба зусім пераманіць, што твае знаёмыя будуць не тое, што які-небудзь суддзя-сабакар, з якім ты ездзіш паляваць на зайцоў, ці Земляніка; наадварот, знаёмыя твае будуць з самым тонкім абыходжаннем: графы і ўсе свецкія... Толькі я, далібог, баюся за цябе, ты часамі ляпнеш такое слоўца, якога ў прыстойнай кампаніі ніколі не пачуеш.

Гараднічы. Што-ж, слова-ж не шкодзіць.

Анна Андрэеўна. Добра, калі ты быў гараднічым. А там-жа жыццё зусім іншае.

Гараднічы. Так; там, кажуць, ёсць дзве рыбіцы: рапушка і корушка, такія, што толькі слінка пацячэ, як пачнеш есці.

Анна Андрэеўна. Яму ўсё-б толькі рыбкі! Я не іначай хачу, каб наш дом быў першы ў сталіцы, і каб у мяне ў пакоі такое было амбрэ, каб нельга было ўвайсці і трэба

было-б толькі гэтак зажмурыць вочы. *(Зажмурвае вочы і нюхае.)* Ах! як добра!

З'ЯВА II

Тыя-ж і купцы.

Гараднічы. А! здаровы, саколікі!

Купцы *(кланяючыся)*. Добрага здароўечка, бацюхна!

Гараднічы. Што, галубчыкі, як маецеся? як тавар ідзе ваш? Што, самаварнікі, аршыннікі, скардзіцца? Архічмуты, праташэльмы, ашукайлы марскія! скардзіцца? Што? шмат узялі! вось, думаюць, так у турму яго і засадзяць!.. Ці ведаеце вы, сем чартоў і адна ведзьма вам у зубы, што...

Анна Андрэеўна. Ах, божа мой, якія ты, Антоша, словы адпускаеш!

Гараднічы *(з нездавальненнем)*. А, не да слоў цяпер! Ці ведаеце, што той самы чыноўнік, якому вы скардзіліся, цяпер жэніцца з маёю дачкою? Што? га? штó цяпер скажаце? Цяпер я вас... у!.. Ашукваеце народ... Зробіш падрад з казною, на сто тысяч аблапошыш яе, даўшы гнілое сукно, ды потым ахвяруеш дваццаць аршын, дый давай табе яшчэ ўзнагароду за гэта! Ды калі-б ведалі, дык-бы табе... І пуза суне наперад. Ён купец, яго не чапай. «Мы», кажа, «і дваранам не ўступім». Ды дваранін... ах ты, рыла! дваранін навукі праходзіць: яго хоць і лупцуюць у школе, ды за справу, каб ён ведаў карыснае. А ты што? пачынаеш з ашуканства, цябе гаспадар б'е за тое, што не ўмееш ашукваць. Яшчэ хлапчук, «Отче наш» не ўмееш, а ўжо абмерваеш, а як разапрэ табе пуза, ды напхаеш сабе кішэнь, дык і заважнічаў! Фу ты, якое дзіва! Таму, што ты шаснаццаць самавараў выжлукціш за дзень, дык таму і важнічаеш? Ды я пляваў на тваю галаву і на тваю важнасць!

Купцы *(кланяючыся)*. Вінаваты, Антон Антонавіч!

Гараднічы. Скардзіцца? А хто табе памог у машэнстве, калі ты будаваў мост і напісаў дрэва на дваццаць тысяч, тады як яго і на сто рублёў не было? Я памог табе, казліная барада! Ты забыўся пра гэта? Я, паказаўшы гэта на цябе, мог-бы цябе таксама справадзіць у Сібір. Што скажаш? га?

Адзін купец. Богу вінаваты, Антон Антонавіч! Нячысцік падаткнуў. І закаемся надалей скардзіцца. Ужо якое хочаш улагоджанне, не гневайся толькі!

Гараднічы. Не гневайся! Вось ты цяпер валяешся ў нагах у мяне. Чаму? таму, што маё ўзяло, а каб было хоць крышку на тваім баку, дык ты-б мяне, шэльма, утаптаў у самую гразь, яшчэ-б і бервяном зверху наваліў.

Купцы (*кланяючыся ў ногі*). Не загубі, Антон Антонавіч!

Гараднічы. «Не загубі!» Цяпер: «не загубі!» а раней штó? Я-б вас... (*Махнуўшы рукой.*) Ну, ды бог даруе! годзе! Я не злопамятны; толькі цяпер глядзі, трымай вуха востра! Я аддаю дачку не за якога-небудзь простага двараніна. Каб павіншаванне было... разумееш? не тое, каб адбыць якім-небудзь балычком ці галавою цукру. Ну, ідзі з богам!

(*Купцы выходзяць.*)

З'ЯВА III

Тыя-ж, Амос Фёдаравіч, Арцемій Філіпавіч, потым Растакоўскі.

Амос Фёдаравіч (*яшчэ ў дзвярах*). Ці верыць чуткам, Антон Антонавіч? Вам прываліла незвычайнае шчасце?

Арцемій Філіпавіч. Маю гонар павіншаваць з незвычайным шчасцем. Я шчыра ўзрадаваўся, калі пачуў. (*Падыходзіць да ручкі Анны Андрэеўны.*) Анна Андрэеўна! (*Падыходзячы да ручкі Мар'і Антонаўны.*) Мар'я Антонаўна!

Растакоўскі (*уваходзіць*). Антона Антонавіча віншую, няхай прадоўжыць бог жыццё ваша і маладых, і дасць вам патомства шматлікае, унукаў і праўнукаў! Анна Андрэеўна! (*Падыходзячы да ручкі Анны Андрэеўны.*) Мар'я Антонаўна! (*Падыходзіць да ручкі Мар'і Антонаўны.*)

З'ЯВА IV

Тыя-ж, Каробкін з жонкай, Люлюкоў.

Каробкін. Маю гонар павіншаваць Антона Антонавіча! Анна Андрэеўна! (*Падыходзіць да ручкі Анны Андрэеўны.*) Мар'я Антонаўна! (*Падыходзіць да яе ручкі.*)

Жонка Каробкіна. Шчыра віншую вас, Анна Андрэеўна, з новым шчасцем.

Люлюкоў. Маю гонар павіншаваць, Анна Андрэеўна! (*Падыходзіць да ручкі і потым, звярнуўшыся да гледачоў, шчоўкае языком з выглядам хвацкасці.*) Мар'я Антонаўна! Маю гонар павіншаваць. (*Падыходзіць да яе ручкі і паварачваецца да гледачоў з такою-ж хвацкасцю.*)

З'ЯВА V

Шмат гасцей у сюртуках і фраках падыходзяць спачатку да ручкі Анны Андрэеўны, кажучы: «Анна Андрэеўна!», потым да ручкі Мар'і Антонаўны, кажучы: «Мар'я Антонаўна!» Бобчынскі і Добчынскі прабіраюцца.

Бобчынскі. Маю гонар павіншаваць!

Добчынскі. Антон Антонавіч! маю гонар павіншаваць.

Бобчынскі. Са шчаслівай падзеяй!

Добчынскі. Анна Андрэеўна!

Бобчынскі. Анна Андрэеўна!

(Абодва падыходзяць у адзін час і стукаюцца ілбамі.)

Добчынскі. Мар'я Антонаўна! *(Падыходзіць да ручкі.)* Гонар маю павіншаваць. Вы будзеце ў вялікім, вялікім шчасці, у залатой сукенцы хадзіць і далікатныя розныя супы есці, вельмі забаўна будзеце праводзіць час.

Бобчынскі *(перабіваючы)*. Мар'я Антонаўна, маю гонар павіншаваць! Дай божа вам усялякага багацця, чырвонцаў і сынка гэткага маленькага, вось гэнткага! *(паказвае рукою)*, каб можна было на далоньку пасадзіць, так-с; усё будзе хлапчук крычаць: уа! уа! уа!

З'ЯВА VI

Яшчэ некалькі гасцей, якія падыходзяць да ручак, Лука Лукіч з жонкай.

Лука Лукіч. Маю гонар...

Жонка Лукі Лукіча *(бяжыць наперад)*. Віншую вас, Анна Андрэеўна! *(Цалуюцца.)* А я так, далібог, узрадавалася. Кажуць мне: «Анна Андрэеўна аддае дачку». «Ах, божа мой!» думаю сабе, і так узрадавалася, што кажу мужу: «Слухай, Луканчык! вось якое шчасце Анне Андрэеўне!» «Ну», думаю сабе, «дзякуй богу!» І кажу яму: «Я так захоплена, што гару ад нецярплівасці выказаць асабіста Анне Андрэеўне...» «Ах, божа мой!» думаю сабе: «Анна Андрэеўна іменна чакала добрай для свае дачкі, а вось цяпер такі лёс: якраз так зрабілася, як яна хацела», і так, далібог, узрадавалася, што не магла гаварыць. Плачу, плачу, вось проста рыдаю. Ужо Лука Лукіч кажа: «Чаго ты, Насценька, рыдаеш?» — «Луканчык», кажу, «я і сама не ведаю, слёзы так вось ракой і ліюцца».

Гараднічы. Сядайце, калі ласка, панове! Гэй, Мішка, прынясі сюды больш крэслаў. *(Госці садзяцца.)*

З'ЯВА VII

Тыя-ж, часны прыстаў і квартальныя.

Часны прыстаў. Маю гонар павіншаваць вас, ваша высокаблагароддзе, і пажадаць шчасця на многія леты.

Гараднічы. Дзякую, дзякую. Прашу садзіцца, панове! *(Госці рассаджваюцца.)*

Амос Фёдаравіч Але скажыце, калі ласка, Антон

Антонавіч, якім чынам усё гэта пачалося? паступовы ход усяе справы.

Гараднічы. Ход справы надзвычайны: меў ласку асабіста зрабіць прапазіцыю.

Анна Андрэеўна. Вельмі пачцівым і самым тонкім чынам. Усё надзвычайна хораша гаварыў; кажа: «Я, Анна Андрэеўна, дзеля аднае толькі павагі да вашых якасцей». І такі цудоўны, выхаваны чалавек, самых найвысакароднейшых правіл. — «Мне, ці паверыце, Анна Андрэеўна, мне жыццё капейка; я толькі таму, што паважаю вашы рэдкія якасці».

Мар'я Антонаўна. Ах, мамачка! гэта-ж ён мне казаў.

Анна Андрэеўна. Перастань, ты нічога не ведаеш і не ў сваю справу не ўмешвайся! «Я, Анна Андрэеўна, дзіўлюся...» У такіх прыемных рассыпаўся словах... і калі я хацела сказаць: «Мы ніяк не смеем спадзявацца на такі гонар», ён раптам упаў на калені і такім самым найвысакароднейшым чынам: «Анна Андрэеўна! не зрабіце мяне найняшчаснейшым! згадзіцеся адказваць на мае пачуцці, а то я смерцю скончу жыццё сваё».

Мар'я Антонаўна. Далібог, мамачка, ён пра мяне гэта гаварыў.

Анна Андрэеўна. Так, вядома... і пра цябе было, я нічога гэтага не адмаўляю.

Гараднічы. І так нават напалохаў: казаў, што застрэліцца. «Застрэлюся, застрэлюся», кажа.

Шмат хто з гасцей. Скажыце, калі ласка.

Амос Фёдаравіч. Вось дык штука!

Лука Лукіч. Вось сапраўды, лёс ужо так вёў.

Арцемій Філіпавіч. Не лёс, бацюхна, лёс — глупства: заслугі прывялі да таго. *(Убок.)* Гэтакай свінні лезе заўсёды ў рот шчасце!

Амос Фёдаравіч. Я, бадай, Антон Антонавіч, прадам вам таго сабачку, якога таргавалі.

Гараднічы. Не, мне цяпер не да сабачак.

Амос Фёдаравіч. Ну, не хочаце, на другім сабаку сыйдземся.

Жонка Каробкіна. Ах, як, Анна Андрэеўна, я рада вашаму шчасцю! вы не можаце сабе ўявіць.

Каробкін. Дзе-ж цяпер, дазвольце даведацца, знаходзіцца знакаміты госць? Я чуў, што ён паехаў нечага.

Гараднічы. Так, ён адлучыўся на адзін дзень па вельмі важнай справе.

Анна Андрэеўна. Да свайго дзядзькі, каб папрасіць благаславення.

Гараднічы. Папрасіць благаславення; але заўтра-ж...

(Чхае; павіншаванні зліваюцца ў адзін гул.) Шчыра дзякую! Але заўтра-ж і назад... *(Чхае; павіншавальны гул. Чутней за іншыя галасы:)*

Часнага пристава. Здравія жадаем, ваша высокаблагароддзе!

Бобчынскага. Сто гадоў і мех чырвонцаў!

Добчынскага. Няхай бог прадоўжыць на сорак саракоў!

Арцемія Філіпавіча. Каб ты прапаў!

Жонкі Каробкіна. Каб цябе чорт узяў!

Гараднічы. Шчыра дзякую! І вам таго жадаю.

Анна Андрэеўна. Мы цяпер у Пецербургу маем намер жыць. А тут, прызнаюся, такое паветра.., вясковае ўжо занадта!.. Прызнаюся, вялікая непрыемнасць... Вось і муж мой: ён там атрымае генеральскі чын.

Гараднічы. Так, прызнаюся, панове, я, чорт вазьмі, вельмі хачу быць генералам.

Лука Лукіч. І дай божа атрымаць.

Растакоўскі. Ад чалавека немагчыма, а ад бога ўсё магчыма.

Амос Фёдаравіч. Вялікаму караблю — вялікае плаванне.

Арцемій Філіпавіч. Па заслугах і гонар.

Амос Фёдаравіч *(убок)*. Вось урэжа штуку, калі сапраўды зробіцца генералам! Вось ужо каму пристала генеральства, як карове сядло! Ну, брат, не, да гэтага яшчэ далёкая песня. Тут і лепшыя за цябе ёсць, ды дагэтуль яшчэ не генералы.

Арцемій Філіпавіч *(убок)*. Вось, чорт вазьмі, ужо і ў генералы лезе! Чаго добрага, можа і будзе генералам. У яго важнасці, чорт-бы яго не ўзяў, досыць. *(Звяртаецца да яго.)* Тады, Антон Антонавіч, і пра нас не забудзьцеся.

Амос Фёдаравіч. І калі што здарыцца: напрыклад, якая-небудзь патрэба па справах, не пакіньце без заступніцтва!

Каробкін. У наступным годзе павязу сынка ў сталіцу на карысць дзяржаве, дык зрабіце ласку, дапамажыце яму вашай пратэкцыяй, месца бацькі заступіце сіротцы.

Гараднічы. Я гатоў з свайго боку, гатоў старацца.

Анна Андрэеўна. Ты, Антоша, заўсёды гатоў абяцаць. Па-першае, табе не будзе часу думаць пра гэта. І як можна, і дзеля чаго сябе абцяжарваць такімі абяцаннямі?

Гараднічы. Чаму-ж, душа мая? часамі можна.

Анна Андрэеўна. Можна, вядома, але-ж не кожнай драбязе дапамагаць заступніцтвам...

Жонка Каробкіна. Вы чулі, як яна трактуе нас?

Госця. Так, яна такая заўсёды была; я яе ведаю: пасадзі яе за стол, дык яна ногі свае...

З'ЯВА VIII

Тыя-ж, і паштмейсцер — засопшыся, з распячатаным пісьмом у руцэ.

Паштмейстар. Дзіўная справа, панове! Чыноўнік, якога мы палічылі за рэвізора, быў не рэвізор.

Усе. Як не рэвізор?

Паштмейстар. Зусім не рэвізор, я даведаўся пра гэта з пісьма.

Гараднічы. Што вы, што вы? з якога пісьма?

Паштмейстар. Ды з яго ўласнага пісьма. Прыносяць да мяне на пошту пісьмо. Глянуў на адрас, бачу: у «Паштамцкую вуліцу». Я так і абамлеў. «Ну», думаю сабе, «напэўна, знайшоў непарадкі па паштовай часці і паведамляе начальству». Узяў дый распячатаў.

Гараднічы. Як-жа вы?..

Паштмейстар. Сам не ведаю, звышнатуральная сіла падштурхнула. Паклікаў быў ужо кур'ера, каб адправіць яго з эштафетай, — але цікаўнасць такая апанавала, якой яшчэ ніколі не адчуваў. Не магу, не магу, адчуваю, што не магу, цягне, так вось і цягне. У адным вуху так вось і чую: «Эй, не распячатвай! прападзеш, як курыца»; а ў другім нібы чорт які шэпча: «распячатай, распячатай! распячатай!» І як прыціснуў сургуч: па жылах агонь, а распячатаў — мароз, далібог, мароз, і рукі дрыжаць, і ўсё пацямнела.

Гараднічы. Ды як-жа вы асмеліліся распячатаць пісьмо такой упаўнаважанай асобы?

Паштмейстар. У тым вось і штука, што ён не ўпаўнаважаны і не асоба!

Гараднічы. Што-ж ён, па-вашаму, такое?

Паштмейстар. Ні сёе, ні тое; чорт ведае, што такое!

Гараднічы (*са злосцю*). Як ні сёе, ні тое? Як вы смееце называць яго ні тым, ні сім, ды яшчэ і чорт ведае чым? Я вас пад арышт...

Паштмейстар. Хто? вы?

Гараднічы. Так, я!

Паштмейстар. Кароткі рукі.

Гараднічы. Ці ведаеце, што ён жэніцца з маёй дачкою, што я сам буду вяльможа, што я ў самую Сібір закапапачу?

Паштмейстар. Эх, Антон Антонавіч! што Сібір! далёка Сібір. Вось лепш я вам прачытаю. Панове! дазвольце прачытаць пісьмо?

Усе. Чытайце, чытайце!

Паштмейстар *(чытае)*. «Спяшаюся паведаміць табе, душа Трапічкін, якія са мной дзівосы. На дарозе абчысціў мяне кругом пяхотны капітан, так што шынкар хацеў ужо быў пасадзіць у турму, як раптам, па маёй пецербургскай фізіяноміі і па гарнітуры ўвесь горад палічыў мяне за генерал-губернатара. І я цяпер жыву ў гараднічага, жуірую, валачуся напрапалую за яго жонкай і дачкой; не ведаю толькі, з каторай пачаць; думаю, раней з маткі, бо, здаецца, гатова зараз-жа на ўсе паслугі. Памятаеш, як мы з табой гаравалі, абедалі на шармачка і як раз быў кандзіцер схапіў мяне за каўнер з прычыны з'едзеных піражкоў на кошт прыбыткаў агліцкага караля? Цяпер зусім іншая справа. Усе мне пазычаюць грошы, колькі хачу. Арыгіналы страшэнныя. Ты-б з рогату памёр. Ты, я ведаю, пішаш артыкульчыкі; змясці іх у сваю літаратуру. Па-першае: гараднічы — дурны, як бот...»

Гараднічы. Не можа быць! там няма гэтага.

Паштмейстар *(паказвае пісьмо)*. Чытайце самі.

Гараднічы *(чытае)*. «Як бот». Не можа быць! вы гэта самі напісалі.

Паштмейстар. Як-бы гэта я стаў пісаць?

Арцемій Філіпавіч. Чытайце!

Лука Лукіч. Чытайце!

Паштмейстар *(чытаючы далей)*. «Гараднічы—дурны, як бот...»

Гараднічы. О, чорт! трэба яшчэ паўтараць! як быццам яно там і так не стаіць.

Паштмейстар *(чытаючы далей)*. Хм... хм... хм... хм... «як бот. Паштмейстар таксама добры чалавек...» *(Перастае чытаць.)* Ну, тут пра мяне таксама непрыстойна сказаў.

Гараднічы. Не, чытайце.

Паштмейстар. Ды нашто-ж?

Гараднічы. Не, чорт вазьмі, калі ўжо чытаць, дык чытаць! Чытайце ўсё!

Арцемій Філіпавіч. Дазвольце, я прачытаю. *(Надзяе акуляры і чытае:)* «Паштмейстар якраз як дэпартаменцкі вартаўнік Міхееў; напэўна, таксама, падлюга, п'е горкую».

Паштмейстар *(да гледачоў)*. Ну, паганы хлапчук, якога трэба адхвастаць: больш нічога!

Арцемій Філіпавіч *(чытаючы далей)*. «Дазорца богаўгодных уста... і... і... і...» *(заікаецца)*.

Каробкін. А што-ж вы спыніліся?

Арцемій Філіпавіч. Ды невыразны почарк... урэшце, відаць, нягоднік.

Каробкін. Дайце мне! Вось у мяне, я думаю, лепшыя вочы. *(Бярэ пісьмо.)*

Арцемій Філіпавіч *(не даючы пісьма)*. Не, гэта месца трэба прапусціць, а там далей выразна.

Каробкін. Ды дазвольце, ужо я ведаю.

Арцемій Філіпавіч. Прачытаць я і сам прачытаю, далей, дапраўды, усё выразна.

Паштмейстар. Не, усё чытайце! раней-жа ўсё чытана.

Усе. Аддайце, Арцемій Філіпавіч! аддайце пісьмо! *(Каробкіну.)* Чытайце.

Арцемій Філіпавіч. Зараз *(Аддае пісьмо.)* Вось, дазвольце... *(Закрывае пальцам.)* Вось адгэтуль чытайце.

(Усе падступаюцца да яго.)

Паштмейстар. Чытайце, чытайце! глупства, усё чытайце!

Каробкін *(чытае)*. «Дазорца богаўгодных устаноў Земляніка — сапраўдная свіння ў ярмолцы».

Арцемій Філіпавіч *(да гледачоў)*. І не дасціпна! свіння ў ярмолцы! дзе-ж свіння бывае ў ярмолцы?

Каробкін *(чытаючы далей.)* «Наглядчык вучылішч пратух наскрозь цыбуляй».

Лука Лукіч *(да гледачоў)*. Далібог, і ў рот ніколі не браў цыбулі.

Амос Фёдаравіч *(убок)*. Дзякуй богу, хоць пра мяне няма!

Каробкін *(чытае)*. «Суддзя...»

Амос Фёдаравіч. Вось табе на!.. *(Услых.)* Панове, я думаю, што пісьмо даўгое. Ды на чорта яго, дрэнь такую чытаць!

Лука Лукіч. Не!

Паштмейстар. Не, чытайце!

Арцемій Філіпавіч. Не, ужо чытайце!

Каробкін *(чытае)*. «Суддзя Ляпкін-Цяпкін у вышэйшай ступені маветон...» *(Спыняецца.)* Напэўна, французскае слова.

Амос Фёдаравіч. А чорт яго ведае, што яно азначае! Яшчэ добра, калі толькі абармот, а можа, і яшчэ горш.

Каробкін *(чытаючы далей)*. «А ўрэшце народ гасцінны і дабрадушны. Бывай, душа Трапічкін. Я сам, па прыкладу твайму, хачу заняцца літаратурай. Сумна, брат, так жыць, хочаш нарэшце спажывы для душы. Бачу: сапраўды, трэба чым-небудзь высокім заняцца. Пішы да мяне ў Саратаўскую губерню, а адтуль у вёску Падкацілаўку. *(Пераварочвае пісьмо і чытае адрас.)* Яго благароддзю, міласціваму гасудару, Івану Васільевічу Трапічкіну, у Санктпецербургу, у Паш-

тамцкую вуліцу, у доме пад нумарам дзевяноста сёмым, завярнуўшы на двор, у трэцім паверсе направа».

Адна з дам. Які рэпрыманд нечаканы!

Гараднічы. Вось калі зарэзаў, дык зарэзаў! Забіты, забіты, зусім забіты! Нічога не бачу. Бачу нейкія свіныя рылы, замест твараў; а больш нічога... Вярнуць, вярнуць яго! *(Махае рукою.)*

Паштмейстар. Куды там вярнуць! Я, як назнарок, загадаў наглядчыку даць самую лепшую тройку, чорт падаткнуў даць і наперад прадпісанне.

Жонка Каробкіна. Вось ужо сапраўды, вось бяспрыкладная канфузія!

Амос Фёдаравіч. Аднак-жа, чорт вазьмі, панове, ён у мяне пазычыў трыста рублёў.

Арцемій Філіпавіч. У мяне таксама трыста рублёў.

Паштмейстар *(уздыхаючы)*. Ох! і ў мяне трыста рублёў.

Бобчынскі. У нас з Пятром Іванавічам шэсцьдзесят пяць на асігнацыі, так.

Амос Фёдаравіч *(са здзіўленнем растапырвае рукі)*. Як-жа гэта, панове? Як гэта, сапраўды, мы так схібілі?

Гараднічы *(б'е сябе па ілбе)*. Як я? не, як я, стары дурань! з глузду з'ехаў, баран дурны! Трыццаць гадоў жыву на службе; ніводзін купец, ні падрадчык не мог ашукаць, жулікаў над жулікамі абдурваў; прайдзісветаў і абармотаў такіх, што ўвесь свет гатовы абакрасці, падчэпліваў на вуду. Трох губернатараў абдурыў!.. Што губернатараў! *(махнуўшы рукою)* няма чаго і гаварыць пра губернатараў...

Анна Андрэеўна. Але-ж гэта не можа быць, Антоша: ён абручыўся з Машанькай...

Гараднічы *(са злосцю)*. Абручыўся! Фіга з маслам— вось табе абручыўся! Лезе мне ў вочы з абручэннем!.. *(Раз'юшаны.)* Вось глядзіце, глядзіце, увесь свет, усё хрысціянства, усе глядзіце, як абдураны гараднічы! Дурня яму, дурня, старому падлюгу! *(Грозіць самому сабе кулаком.)* Эх ты, таўстаносы! Сапляка, анучу палічыў за важнага чалавека! Вунь ён цяпер па ўсёй дарозе разлягаецца званочкам! Разнясе па ўсім свеце гісторыю. Мала таго, што станеш пасмешышчам — знойдзецца шчаўкапёр, пэцкаль, у камедыю цябе ўставіць. Вось што крыўдна! Чына, звання не пашануе, і будуць усе скаліць зубы і пляскаць у далоні. Чаго смеяцеся? з сябе смеяцеся!.. Эх, вы!.. *(Грукае са злосці нагамі аб падлогу.)* Я-б усіх гэтых пэцкаляў! У, шчаўкапёры, лібералы праклятыя! чортава насенне! Вузлом-бы вас усіх завязаў, на муку-б сцёр вас усіх, ды чорту ў падкладку! у шап-

ку туды яму!.. *(Совае кулаком і б'е абцасам аб падлогу. Пасля некаторага маўчання.)* Да гэтага часу не магу апамятацца. Вось, сапраўды, калі бог хоча пакараць, дык адбярэ раней розум. Ну, што было ў гэтым вірутніку падобнае на рэвізора? Нічога не было! Вось проста ні на поўмезенага пальца не было падобнага, і раптам усе: рэвізор, рэвізор! Ну, хто першы пусціў, што ён рэвізор? Адказвайце!

Арцемій Філіпавіч *(растапырваючы рукі)*. Ужо як гэта здарылася, хоць забі, не магу растлумачыць. Нібы туман нейкі ашаламіў, чорт звёў.

Амос Фёдаравіч. Ды хто пусціў! вось хто пусціў: гэтыя малайцы! *(Паказвае на Добчынскага і Бобчынскага.)*

Бобчынскі. Далібог, не я! і не думаў...

Добчынскі. Я нічога, зусім нічога...

Арцемій Філіпавіч. Вядома, вы.

Лука Лукіч. Вядома. Прыбеглі, як вар'яты, з шынка: «Прыехаў, прыехаў і грошай не плаціць...» Знайшлі важную птушку!

Гараднічы. Натуральна, вы! плеткары гарадскія, хлусы праклятыя!

Арцемій Філіпавіч. Каб вас чорт пабраў з вашым рэвізорам і гаворкай.

Гараднічы. Толькі шнырыце па горадзе ды бянтэжыце ўсіх, трашчоткі праклятыя! Плёткі сееце, сарокі караткахвостыя!

Амос Фёдаравіч. Пэцкалі праклятыя!

Лука Лукіч. Каўпакі!

Арцемій Філіпавіч. Смарчкі караткапузыя!

(Усе абступаюць іх.)

Бобчынскі. Далібог, гэта не я, гэта Пётр Іванавіч.

Добчынскі. Э, не, Пётр Іванавіч, вы-ж першыя таго...

Бобчынскі. А вось і не; першыя якраз былі вы.

З'ЯВА АПОШНЯЯ

Тыя-ж і жандарм.

Жандарм. Чыноўнік, які па імяннному загаду прыехаў з Пецербурга, патрабуе вас зараз-жа да сябе. Ён спыніўся ў гасцініцы. *(Сказаныя словы ўражаюць, як громам, усіх. Гук здзіўлення аднадушна вылятае з жаночых вуснаў; уся група, раптам перамяніўшы становішча, застаецца ў акамяненні.)*

НЯМАЯ СЦЭНА

Гараднічы пасярэдзіне ў выглядзе слупа з раскінутымі рукамі і закінутай назад галавой. З правага боку ад яго жонка і дачка з накіраваным да яго імкненнем усяго цела; за імі паштмейстар, які ператварыўся ў пытальнік, павернуты да гледачоў; за ім Лука Лукіч, збянтэжаны самым нявінным чынам; за ім, ля самага краю сцэны, тры дамы, госці, прыхіліўшыся адна да другой, з самым сатырычным выразам на тварах, што мае дачыненне непасрэдна да сям'і гараднічага. З левага боку ад гараднічага: Земляніка, нахіліўшы галаву крыху набок, як быццам да нечага прыслухоўваецца; за ім суддзя з растапыранымі рукамі, які прысеў амаль што да зямлі і зрабіў рух губамі, нібы хацеў пасвістаць або сказаць: «Вось табе, бабулька, і Юр'еў дзень!» За ім Каробкін, які павярнуўся да гледачоў з прыжмураным вокам і з'едлівым намёкам на гараднічага; за ім, з самага краю, Добчынскі і Бобчынскі з накіраваным адзін да другога рухам рук, разяўленымі ратамі і вылупленымі адзін на другога вачамі. Астатнія госці застаюцца проста слупамі. Амаль паўтары мінуты скамянелая група захоўвае такое становішча. Заслона апускаецца.